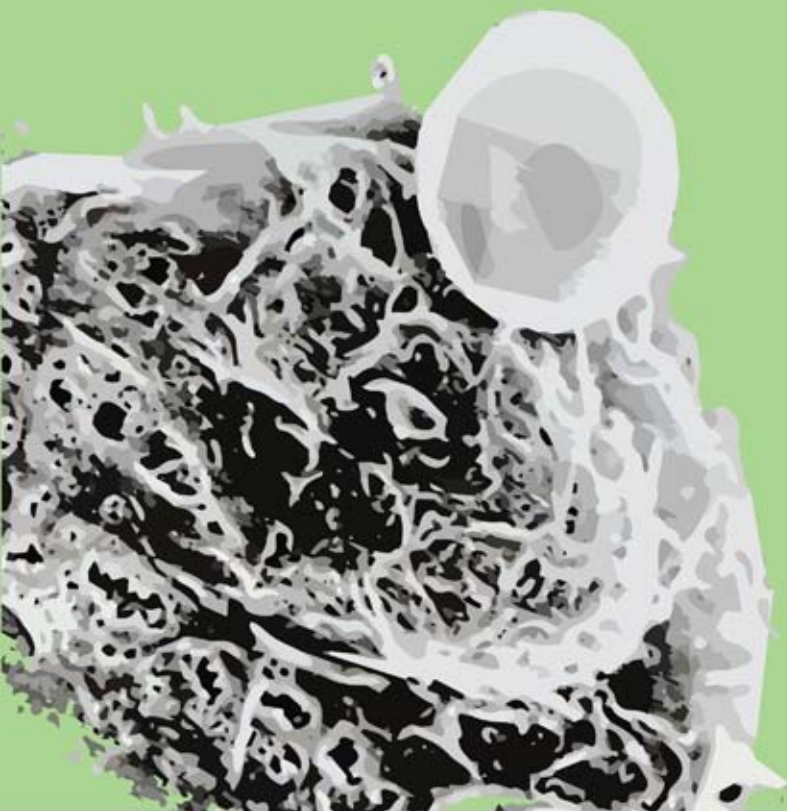

EMILY MARTIN

ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΑΝΟΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟ ΣΩΜΑ ΩΣ ΕΘΝΟΣ-ΚΡΑΤΟΣ

Το κείμενο της Emily Martin “Προς μια ανθρωπολογία της ανοσολογίας – Το σώμα ως έθνος κράτος” [“Toward an Anthropology of Immunology: The Body as Nation State”] γράφτηκε το 1990 και αντλήθηκε από τον τόμο *The Science Studies Reader*, Νέα Υόρκη: Routledge. Υπεύθυνη για τη μετάφραση, την εισαγωγή και την έκδοση είναι η ομάδα βιβλιοθήκης της κατάληψης κτήματος Πραποπούλου. Η χρήση μέρους ή ολόκληρου του περιεχομένου της παρούσας έκδοσης είναι ελεύθερη για τους σκοπούς των κινημάτων του κοινωνικού ανταγωνισμού, με την προϋπόθεση της αναφοράς στην πηγή.

Για επικοινωνία: prapobooks@espiv.net
Ιούνιος 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος (που είχε γραφτεί σαν επίλογος).....σελ. 5
Από την Έμιλυ Μάρτιν στη ρήξη με τον ουσιοκρατικό λόγο της επιστήμης.....σελ. 8
Μερικά σχόλια για το έθνος.....σελ.20
Βιβλιογραφία.....σελ. 26
Προς μια ανθρωπολογία της ανοσολογίας: το σώμα ως έθνος κράτος.....σελ. 28

Πρόλογος (που είχε γραφτεί σαν επίλογος)

Επιχειρώντας να βάλουμε τους αναγνώστες και τις αναγνώστριες στο 'κλίμα' της μπροσούρας που κρατούν στα χέρια τους είναι σημαντικό για εμάς να εξηγήσουμε τι μας ώθησε προς τη συγκεκριμένη επιλογή μετάφρασης και έκδοσης. Η απόφασή μας να ασχοληθούμε με την επικοινωνήση ριζοσπαστικών ιδεών δια μέσου της έντυπης οδού εκκινεί από την άποψη που έχουμε γύρω από τον λόγο (discourse) τον ίδιο. Ο λόγος λειτουργεί ως ένα πεδίο στο οποίο ασκούνται οι σχέσεις εξουσίας/αντίστασης, ενώ την ίδια στιγμή λειτουργεί και ως το πεδίο στο οποίο αναδιατάσσονται οι τελευταίες. Ένα πεδίο ανταγωνισμών και συγκρούσεων, δηλαδή, άμεσα συνδεδεμένο με την υλική πραγματικότητα που μας περιβάλλει. Ο λόγος είναι υλικός και ταυτόχρονα έχει τη δύναμη να υλικοποιεί όσα εκφράζονται μέσω αυτού. Διαμορφώνει και διαμορφώνεται από τις κοινωνικές/πολιτικές σχέσεις. Είναι αυτή η δύναμη υλικοποίησης του λόγου μας που μας οδηγεί στο να ξεετάζουμε τις σχέσεις εξουσίας/αντίστασης μέσω της αποτύπωσης τους στο κάθε πεδίο που μας ενδιαφέρει.

Από την άλλη πλευρά, οποιαδήποτε προσπάθεια απομόνωσης του λόγου (και των εννοιών) από το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτικό του πλαίσιο και περιεχόμενο όχι μόνο καθίσταται για εμάς αδύνατη αλλά ενισχύει τις κυρίαρχες σχέσεις και συστήματα. Κι αυτό γιατί σε καμία περίπτωση οι λέξεις και οι έννοιες δεν είναι ουδέτερες. Είναι συνεχή πεδία διαμάχης που αντικατοπτρίζουν τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς στους οποίους αναφέρονται.

Το κείμενο που ακολουθεί καταπιάνεται με το ζήτημα του επιστημονικού λόγου προσπαθώντας να καταδείξει το γεγονός πως η Επιστήμη δεν είναι μια ουδέτερη περιγραφή της αλήθειας, αλλά ότι αποτελεί μια κατασκευή λόγων και πρακτικών που αναπαράγουν, σε μεγάλο βαθμό και συγκαλυμμένα, τις κυρίαρχες σχέσεις και

δομές καταπίεσης και ιεραρχίας. Η προσπάθεια αυτή είναι ακόμη πιο σημαντική από τη στιγμή που η επιστήμη στην οποία αναφερόμαστε είναι η βιολογία. Κύριος εκφραστής των λεγόμενων «σκληρών επιστημών» θεωρείται πως είναι αυτή που μας οδηγεί στη γνώση για τη “φύση μας” ως ανθρώπινο είδος· στη γνώση για τις δυνατότητες και τα όριά μας· στη γνώση γι’ αυτά που μπορούμε να αλλάξουμε και για όσα είναι ανεξίτηλα εγγεγραμμένα στα σώματα και την ύπαρξή μας.

Αντίθετα, για εμάς, η βιολογία δεν είναι τα σώματά μας. Είναι ο (κυρίαρχος) λόγος για τα σώματά μας. Συνεπώς, η κριτική μας στοχεύει στο πως κατασκευάζονται τα σώματα (και) μέσω αυτών των λόγων. Τι είδους υποκείμενα συγκροτούνται, ποια υποκείμενα αποκλείονται. Ποια υποκείμενα αντιδρούν, πως αυτές οι αντιδράσεις συγκροτούν συλλογικά υποκείμενα. Όπως αναφέρουν και οι συντρόφισσες από τη *Μιγάδα*, για την περίπτωση της ιατρικής: «Ο ιατρικός σεξισμός παράχθηκε καταρχήν με την εδραίωση της αντίληψης ότι η βιολογική διαφορά του γυναικείου φύλου συνδέεται με διάφορες ψυχολογικές ασθένειες των γυναικών. Η έμφυλη καταπίεση εμφανιζόταν έτσι ως «φυσική» ή ως απλό βιολογικό γεγονός» (Μιγάδα, 2016: 11, η έμφαση δική μας).

Από την άλλη μεριά, ξέρουμε πως η αλλαγή κάποιων πτυχών σε γνωστικό επίπεδο δεν αρκεί για να αλλάξουν τα περιεχόμενα των κοινωνικών (ανα)παραστάσεων που εμπεριέχονται στις σχέσεις εξουσίας.¹ ενώ, την ίδια στιγμή, η ελληνική κοινωνία είναι μια κοινωνία σεξιστική, ρατσιστική, ταξική. Αυτό σημαίνει αφενός καταστολή

¹ Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρεται στο άρθρο της Emily Martin για το ωάριο και το σπερματοζωάριο: ενώ άλλαξε ο τρόπος με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η *φυγόκεντρος* κίνηση των σπερματοζωαρίων (αντί για την προωθητική που υποτίθεται ότι είχαν), ενώ δηλαδή η τάση του σπερματοζωαρίου είναι να φύγει και του ωαρίου να κρατήσει το σπερματοζωάριο προσκολλημένο πάνω του, δεν άλλαξε η *ενεργητική* στάση με την οποία ταυτίζεται το αρσενικό (Martin, 2006: 322-325). Επιπλέον, η αναπαράσταση του ωαρίου έλαβε τη μορφή του ενοχλητικά επιθετικού, της *femme fatale* – του θηλυκού επιδρομέα που συλλαμβάνει και δένει το σπερματοζωάριο για να ικανοποιήσει τις σεξουαλικές του ορέξεις. Έτσι το στερεότυπο για τη γυναίκα παραμένει αρνητικό: απλά από *παθητική* έγινε *επιθετική* (και όχι *ενεργητική*).

σωμάτων και πειθάρχηση αφετέρου παραγωγή σωμάτων και κοινωνικών σχέσεων. Καταπίεση βουλήσεων και ενεργοποίηση επιθυμιών. Πρακτικές που γεννιούνται-από και (ανα)παράγουν τον κοινωνικό σχηματισμό. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, επιδιώκουμε να ανοίξουμε μικρές ρωγμές στις αποδεκτές αντιλήψεις. Επιδιώκουμε να ασκήσουμε κριτική σε ανερχόμενες επιστημονικές και εκλαϊκευμένες αντιλήψεις που τονίζουν την αδυναμία αλλαγής των φυσικά προκαθορισμένων (σε τελική ανάλυση) κοινωνικών ρόλων. Για να ανοίξει αυτή η συζήτηση (και εντός του ανταγωνιστικού κινήματος) χρειάζεται να καταδειχθεί το εξής: *δεν υπάρχει πολιτική ουδετερότητα της παραγόμενης γνώσης*. Αντίθετα, αυτό που υπάρχει είναι πολιτικές στρατηγικές προώθησης και επιλογής ή περιθωριοποίησης και αποκλεισμού. Έτσι, η (υποτιθέμενη) πολιτική ουδετερότητα συνιστά ένα συνεχές διακύβευμα για όσους θέλουν να τη χρησιμοποιήσουν προκειμένου να βαθύνουν οι σχέσεις κυριαρχίας.

Από την Έμιλυ Μάρτιν στη ρήξη με τον ουσιοκρατικό λόγο της επιστήμης

Αντ' αυτού προσπάθησα να φτάσω σε ό,τι άλλο συζητούν καθημερινοί άνθρωποι ή ιατροί ειδικοί όταν περιγράφουν ορμόνες, τη μήτρα ή την έμμηνο ρύση. Σε ποιες πολιτισμικές υποθέσεις προβαίνουν για τη φύση των γυναικών, των ανδρών, για το σκοπό της ύπαρξης;

Emily Martin, *The woman in the body*, σελ. 13.

Στο άρθρο που παρουσιάζουμε στην έκδοση αυτή, η Έμιλυ Μάρτιν πραγματεύεται τις εικονοποιίες² που χρησιμοποιούνται από τον κλάδο της ανοσολογίας, ως κομμάτι της ιατρικής επιστήμης, για να περιγραφούν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες έρχεται σε επαφή το σώμα μας με διάφορους (μικρο)οργανισμούς. Το πλαίσιο σκέψης της ίδιας της Μάρτιν εντάσσεται σε ένα ρεύμα σκέψης που, επηρεασμένο από τη φεμινιστική θεωρία, υποστηρίζει πως η σημαντική διερώτηση δεν αφορά στο ποια είναι η εξωτερική εξουσία που επιβάλλεται πάνω στις επιστήμες αλλά στο ποιο είναι το εσωτερικό καθεστώς της επιστημονικής αλήθειας/εξουσίας, στο πως και το γιατί εμφανίζεται αυτό το καθεστώς, στο πως και το γιατί τροποποιείται αυτό το καθεστώς. Γι' αυτό το λόγο, προχωρά σε μια ιστορική σύγκριση ανάμεσα σε παλιές και νέες εικονοποιίες του ανοσοποιητικού συστήματος, με σκοπό να βοηθηθούν οι αναγνώστ(ρι)ες στο να φανταστούν εναλλακτικές εννοιολογήσεις του, οι οποίες θα απορρέουν από τη μεταβλητότητα (και τη συνεπαγόμενη ιδιαιτερότητα) των εικόνων για το σώμα. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά στο βιβλίο της *The woman in the body: a cultural analysis of reproduction*, «είναι δύσκολο να δει κανείς πως οι πολιτισμικές υποθέσεις έχουν εμψύσει τις σύγχρονες επιστημονικές

² Η λέξη “εικονοποιία” χρησιμοποιείται για να περιγραφεί η δημιουργία και το πλάσιμο εικόνων· η μορφοποίηση μιας έννοιας, η εικονική της αναπαράσταση.

ιδέες· είναι ευκολότερο να δει πως οι παρελθοντικές επιστημονικές ιδέες, ιδέες που τώρα φαίνονται λανθασμένες ή πολύ απλοϊκές, μπορεί να έχουν επηρεαστεί από πολιτισμικές αντιλήψεις παλαιότερων εποχών» (Martin, 1992β: 27).

Η Μάρτιν επισημαίνει (1990· 1992α) ότι στην επιστήμη της ανοσολογίας³ οι κοινωνικές διαφορές είναι εγγεγραμμένες στο χαρακτήρα των διάφορων κυττάρων του ανοσοποιητικού συστήματος. Προσπαθώντας να συντάξει τις διαφορές και τις ομοιότητες ανάμεσα στην εκλαϊκευμένη και την επιστημονική εικονοποιία του σώματος καταγράφει ως χαρακτηριστικό της πρώτης το γεγονός πως το σώμα θεωρείται ένα «ρυθμιστικό δίκτυο επικοινωνιών». Δηλαδή, υπάρχουν ρευστά όρια εντός του σώματος, ενώ ο έλεγχος είναι διάχυτος. Αντίθετα, ανάμεσα στον εαυτό και το μη-εαυτό τα όρια είναι απόλυτα και άκαμπτα (1990· 1992α: 126). Επιπλέον, η αντίληψη του μη-εαυτού ως ενός κόσμου εχθρικού (και δυνάμει απειλητικού) συνεπάγεται πως το σώμα κατασκευάζεται ως ένα πεδίο συνεχούς και καθολικής μάχης, ως διακύβευμα «μεταξύ αδίστακτων εισβολέων και αποφασισμένων αμυνόμενων» (1990: 359). Από την άλλη μεριά η επιστημονική εικονοποιία προβαίνει, και εκείνη, σε μια ριζική διάκριση ανάμεσα σε εαυτό και μη-εαυτό, τη στιγμή που η άμυνα του εαυτού δολοφονεί το μη-εαυτό.

Επιπροσθέτως, το σώμα θεωρείται “αστυνομικό κράτος” που εκπαιδεύει ειδικές ομάδες που προστατεύουν τα σύνορα του («επαγγελματίες φαγοκύτταρα»). Η αστυνομική εικονοποιία για το σώμα μας θυμίζει αυτό που περιγράφει η Σόντακ στο βιβλίο της *Η νόσος ως μεταφορά – Το AIDS και οι μεταφορές του πως μια από τις κυρίαρχες μεταφορές που έχουν χρησιμοποιηθεί για τον καρκίνο*

³ Όπως μπορούν να διαπιστώσουν οι αναγνώστ(ρι)ες, ήδη από τον ορισμό της ανοσολογίας ως της επιστήμης εκείνης που μελετά και ερευνά τη άμυνα του σώματος απέναντι σε ξένους (μικρο)οργανισμούς που το προσβάλλουν υπάρχουν τα όρια ανάμεσα σε αυτό που θεωρείται οργανισμός και στο περιβάλλον αυτού· ένα περιβάλλον το οποίο επενδύεται με σημασίες διαρκούς απειλής.

είναι η στρατιωτική μεταφορά: το σώμα δέχεται «εισβολή», οπότε η μόνη αντιμετώπιση είναι η «αντεπίθεση». Τα καρκινικά κύτταρα είναι «ύπουλα» και «οργανώνουν επιθέσεις» εναντίον του οργανισμού. Ο οργανισμός τα αντιμετωπίζει μέσω της «ανίχνευσης» και μέσω του «βομβαρδισμού» τους με χημικές ουσίες (χημικός πόλεμος), ώστε να «εξοντωθούν» (Σόντακ, 1993: 72). Τελική έκβαση στη «μάχη με τον καρκίνο» είναι η νίκη (*παράταση της μάχης*) ή η ήττα (*θάνατος*). Μέσω αυτής της μεταφοράς η νόσος γίνεται αντιληπτή ως εμπόλεμη κατάσταση και οι ιοί/ μικροοργανισμοί/ μικρόβια ως εχθρός στον οποίο η κοινωνία-σώμα απαντά με πόλεμο. Οι ασθενείς εμφανίζονται άλλοτε ως συνένοχοι της σύρραξης, της κατάστασης πολέμου/ έκτακτης ανάγκης και άλλοτε ως παράπλευρες απώλειες ενός πολέμου που έχει κηρύξει η κοινωνία και έχει, για τον σκοπό αυτό, επιστρατεύσει την ιατρική. Το καθεστώς αλήθειας που παράγεται από τέτοιου είδους μεταφορές κινητοποιεί τα άτομα παράγοντας μια ηθική και πρακτική στάση στο επίκεντρο της οποίας εγκαθίσταται η σχέση εξουσίας που αποκτά ο ειδικός-γιατρός μέσω της γνώσης που κατέχει.

Επιστρέφοντας στο άρθρο της Μάρτιν για την ανοσολογία, η συγγραφέας προχωρά στην απαρίθμηση των ιδεολογικών λειτουργιών που επιτελεί η εικονοποιία πολέμου/εσωτερικής καθαρότητας· μια εικονοποιία που κυριαρχεί στον ιατρικό λόγο. Καταρχάς κάνει μια βίαιη καταστροφή να φαίνεται συνηθισμένη, να φαίνεται αναγκαία σε επίπεδο καθημερινό – από τη στιγμή που υπάρχει ως δεδομένη η εικόνα ενός σώματος σε συνεχή πόλεμο, τίποτα πια δεν είναι αθώο. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, φυσικοποιούνται οι ιεραρχικές κοινωνικές σχέσεις, ακριβώς επειδή εμφανίζονται να υπάρχουν και σε σωματικό επίπεδο (βλ. έμφυλα στερεότυπα). Αναφορικά με τη φυσικοποίηση της έμφυλης καταπίεσης είναι ενδεικτικό το περιεχόμενο με το οποίο ενδύονται οι μεταφορές σχετικά με την παραγωγή και την αναπαραγωγή. Στο βιβλίο της *The woman in the body: a cultural analysis of reproduction*

η Μάρτιν ισχυρίζεται πως οι μεταφορές της παραγωγής τροφοδοτούν τις ιατρικές μεταφορές των γυναικείων σωμάτων (Martin, 1992β). Οι περισσότερες από αυτές τις μεταφορές σχετίζονται εμφανώς με τις οικείες μορφές μαζικής παραγωγής, όπου και η αξία τοποθετείται αφενός στην παραγωγή εμπορευμάτων σε μεγάλες ποσότητες αφετέρου σε μια κλίμακα αποτελεσματικότητας. Με αυτούς τους όρους η αρσενική παραγωγή σπέρματος επιβραβεύεται και για την ποσότητα και για τη συνέχεια της παραγωγής – ένα ζήτημα που πραγματεύεται διεξοδικά στο άρθρο της σχετικά με τη λειτουργία του ωαρίου και του σπερματοζωαρίου (Martin, 2006). «Αντίθετα, η θηλυκή παραγωγή ωαρίων χάνει επειδή γίνεται κατανοητή ως καταληκτική στη γέννα, μετά την οποία ακολουθεί μόνο η γήρανση και ο εκφυλισμός. Επίσης, αποτυγχάνει επειδή η ωορρηξία είναι κυκλική: οι περιστασιακές μέρες γονιμότητας διακόπτονται από εβδομάδες μη γονιμότητας» (Martin, 1992β, xiv).

Πιο συγκεκριμένα, η κατωτερότητα του ωαρίου σε σχέση με το σπερματοζωάριο (και διαμέσου αυτού του συμβολισμού, η κατωτερότητα του γυναικείου σώματος και των γυναικών σε σχέση με τους άντρες και το ανδρικό σώμα) περνάει από δύο στάδια. Στην αναπαραγωγική λειτουργία ξεκινάμε από το γεγονός πως στόχος του έμμηνου κύκλου είναι η αναπαραγωγή του είδους (να γεννηθούν μωρά). Βάσει αυτής της αρχής η εμμηνορρυσία θεωρείται μια παθητική και εκφυλιστική διαδικασία ενώ η σπερματογένεση θεωρείται παραγωγική διαδικασία (ως μια συνεχής παραγωγή βλαστοκυττάρων). Έτσι, παρατηρείται το εξής παράδοξο: ενώ η αντίστοιχη με τη σπερματογένεση διαδικασία είναι η ωορρηξία (που ταυτίζεται ούτως ή άλλως με εκφυλισμό βλαστοκυττάρων), εμφανίζεται η εμμηνορρυσία ως τέτοια – μια διαδικασία με σαφείς αρνητικές συνδηλώσεις (Martin, 2006). Ακόμη, υπάρχουν διαφορές στα γεννητικά όργανα: τα γεννητικά όργανα της γυναίκας – παρότι αυτή μπορεί να είναι νέα – παρουσιάζονται φθαρμένα

και γερασμένα, σε αντίθεση με τα αρσενικά. Τέλος, το πιο ‘κραυγαλέο’ παράδειγμα είναι η χρήση του όρου «σπατάλη» για να περιγραφεί η ωορρηξία, η παραγωγή ενός ωαρίου κάθε μήνα· την ίδια στιγμή που στη σπερματογένεση παράγονται εκατομμύρια σπερματοζωάρια (Martin, 2006: 318-319). Το δεύτερο στάδιο σχετίζεται με τη συμπεριφορά ωαρίων και σπερματοζωαρίων. Τα ωάρια εκλαμβάνονται ως παθητικά ενώ τα σπερματοζωάρια ως ενεργητικά. Τα σπερματοζωάρια «διεισδύουν», «με ταχύτητα και ενέργεια» ενώ τα ωάρια «κυλάνε», «μεταφέρονται» ή «σύρονται» (δεν έχουν δικιά τους κίνηση) (ό.π: 318). *Η αυτονομία του αρσενικού/σπερματοζωαρίου από το περιβάλλον του είναι η άλλη όψη του νομίσματος της εξάρτησης του θηλυκού/ωαρίου από το σπέρμα* (συνεπώς, από το αντίστοιχο περιβάλλον του). Η χρήση γλώσσας και εικονοποιίας με θρησκευτικούς όρους κάνει την εμφάνισή της καθώς – προτού τα σπερματοζωάρια διεισδύσουν – τους αποδίδονται τα χαρακτηριστικά της θυσίας, του ανταγωνισμού και της ιεραρχίας.

Ωστόσο το κεντρικότερο σημείο προβληματισμού της Μάρτιν είναι ότι το ωάριο και το σπέρμα θεωρούνται *φορείς προθέσεων*, κινήτρων για δράση. Τους προσδίδονται, δηλαδή, χαρακτηριστικά ανθρώπινης προσωπικότητας. Αυτό το γεγονός είναι εξίσου κρίσιμο με το το ποια χαρακτηριστικά τους αποδίδονται. Κι αυτό επειδή άμεση συνέπεια είναι να μετατοπίζεται η απαρχή της ζωής ολοένα και περισσότερο προς τα πίσω, με πιθανές παρενέργειες τις παρεμβάσεις στο σώμα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης (αποδοχή τεχνικών γονιμοποίησης, δικαστικές αποφάσεις για τις αμβλώσεις κ.ά.).

Το άρθρο “*Το ωάριο και το σπερματοζωάριο: πώς η επιστήμη έπλασε ένα ειδύλλιο βασισμένο στους στερεοτυπικούς ανδρικούς και γυναικίους ρόλους*” τελειώνει με ένα ερώτημα-κατακλείδα που αφορά στο αν υπάρχουν ισχυρές συνδέσεις μεταξύ των συγκεκριμένων κάθε φορά μεταφορών (που επιλέχθηκαν να περιγράψουν επιστημονικά

το σώμα) και των χαρακτηριστικών της σύγχρονης κοινωνίας μας (αναφορικά με φύλο, φυλή και τάξη). Δύο χρόνια αργότερα με το άρθρο της “*The end of the body?*” (Martin, 1992a) συμπληρώνει και προχωρά τους συλλογισμούς της σχετικά με το ανοσοποιητικό σύστημα αντιπαραβάλλοντάς το με τη φορντική μαζική παραγωγή. Υποστηρίζει πως η αλλαγή μοντέλου περιγραφής του ανοσοποιητικού συστήματος αντικατοπτρίζει την αλλαγή κοινωνικής οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής.

Σύμφωνα με την ανάλυση της Μάρτιν, περνάμε «από σώματα που ταιριάζουν σε και εννοιολογούνται με όρους της εποχής της φορντικής μαζικής παραγωγής σε σώματα που ταιριάζουν σε και εννοιολογούνται με όρους της εποχής της ευέλικτης συσσώρευσης.» (Martin, 1992a: 121). Αυτό που χαρακτήριζε το φορντικό μοντέλο ήταν η παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων τυποποιημένων εμπορευμάτων που κατασκευάζονταν από τυποποιημένα χαρακτηριστικά.⁴ Αυτός ο τύπος παραγωγής ενυπάρχει στις κοινωνικές κατασκευές για τη σεξουαλικότητα, την ομοφυλοφιλία, την αναπαραγωγή, την οικογενειακή ζωή, τις έμφυλες σχέσεις, την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα. Ωστόσο, οι νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης και οργάνωσης της παραγωγής έρχονται μαζί με νέα μοντέλα μέσω των οποίων βιώνουμε, σκεφτόμαστε και αισθανόμαστε τη ζωή. Αυτή την περίοδο, λέει η Μάρτιν, έχουμε πάει στο μοντέλο της ευέλικτης συσσώρευσης, χαρακτηριστικά του οποίου είναι οι τεχνολογικές καινοτομίες, η (εξ)ειδίκευση και οι ταχείες και ευέλικτες αλλαγές. Επιπλέον σε επίπεδο εργασίας, «οι εργά(ρι)ες βιώνουν μια επιτάχυνση των εργασιακών διαδικασιών και μια εντατικοποίηση στη συνεχώς απαιτούμενη διαδικασία με την οποία υποβαθμίζονται οι εργασιακές τους ικανότητες και επανειδικεύονται» (Martin, 1992a: 123). Έτσι, τα νέα επιστημονικά μοντέλα (ειδικά στα πεδία της ανοσολογίας και της γενετικής) που “εξηγούν” τον τρόπο λειτουργίας του σώματος

«περιλαμβάνουν την αντίληψη του σώματος ως ενός συνολικού συστήματος στο οποίο όλα τα μέρη είναι σε συνεχή και δυναμική αμοιβαία αλληλεπίδραση· εκεί όπου κανένα μέρος δεν είναι κυρίαρχο, αλλά όλα διαπλέκονται ισότιμα.» (Martin, 1992β, xiv)

Ωστόσο, η Μάρτιν διατηρεί κάποιες επιφυλάξεις σχετικές με το τι είναι και πώς προκύπτει αυτή η μικρή “αλλαγή παραδείγματος”.⁴ «Η ουσία των σύγχρονων επιστημονικών περιγραφών του ανοσοποιητικού συστήματος είναι μια *προσεκτική ρύθμιση της παραγωγής προσανατολισμένη σε συγκεκριμένες ανάγκες* και όχι μια αποτελεσματική παραγωγή σε μαζική κλίμακα όπως στο φορντικό μοντέλο» (Martin, 1992α: 124, η έμφαση δική μας).⁵ Επιπλέον, στο “*The end of the body?*” βλέπουμε πως η σύνδεση με τη σεξουαλικότητα – και η διάκριση ετεροφυλόφιλου/ομοφυλόφιλου – αποτελεί κομμάτι της εικονοποιίας της ανοσολογίας. Οι άνδρες φορείς του HIV είναι ένα παράδειγμα: φαίνεται πιθανό η εξασθένηση του σώματος να συνδέεται, στην ιατρική γλώσσα, με μια «απώλεια της ετεροσεξουαλικής δυνατότητας. Δεν είναι απλώς ότι δεν είσαι πλέον άντρας αλλά ότι το σώμα σου ως

⁴ Σχεδόν 20 χρόνια πρωτότερα, οι Ehrenreich και English άσκησαν κριτική στην ιατρική επιστήμη συνδέοντάς την με σεξιστικές αντιλήψεις για τις γυναίκες, μέσα από το φεμινιστικό κίνημα στις η.π. Στο κείμενό τους *Παθήσεις & Διαταραχές: Φύλο, ιατρική και ασθένεια* επισημαίνουν μια αντίστοιχη καχυποψία για την “αλλαγή παραδείγματος” στην ιατρική πρακτική: «[σ]την πραγματικότητα η τάση των γιατρών να διαγιγνώσκουν τις αδιαθεσίες μας ως ψυχοσωματικές δείχνει ότι η ιατρική άποψη για τις γυναίκες δεν έχει ουσιαστικά μετατοπιστεί από το «είναι άρρωστες» στο «είναι υγιείς»: έχει μετατοπιστεί από το «είναι σωματικά άρρωστες» στο «είναι ψυχικά ασθενείς»» (Ehrenreich & English, 2016: 125).

⁵ Το ζήτημα αυτό έχει ακόμη μεγαλύτερη σπουδαιότητα αν το συνδέσουμε με το γεγονός πως από το 18^ο αιώνα κ.εξ. κάνει την εμφάνισή του ο «πληθυσμός» – με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά – ως προς διαχείριση οικονομικό και πολιτικό πρόβλημα· η σεξουαλική συμπεριφορά αυτού του πληθυσμού βρίσκεται στο επίκεντρο μιας πολιτικής οικονομίας στα πλαίσια της οποίας αποτελεί τόσο αντικείμενο που πρέπει να αναλυθεί όσο και στόχο που πρέπει να επιτευχθεί. Όπως αναφέρει ο Φουκό «[π]ρέπει το κράτος να γνωρίζει τι συμβαίνει με το σεξ των πολιτών και τον τρόπο που το χρησιμοποιούν, αλλά πρέπει και ο καθένας να είναι ικανός να ελέγξει τον τρόπο που το χρησιμοποιεί. Το σεξ έγινε ένα διακύβευμα, και μάλιστα δημόσιο διακύβευμα, ανάμεσα στο άτομο και το κράτος. Επενδύθηκε από ένα ευρύ πλέγμα από λόγους, γνώσεις, αναλύσεις και εντολές» (Foucault, 2011: 38).

ένα συγκεντρωτικό έθνος-κράτος χάνει την αρρενωπότητά του» (Martin, 1992α: 131, η έμφαση δική μας). Σε μια υποσημείωση του κειμένου καθίσταται σαφές ότι «τα μακροφάγα, τα T-λεμφοκύτταρα και τα B-λεμφοκύτταρα συνήθως δεν εμφανίζονται να έχουν τα φαινοτυπικά σημάδια της φυλής ή του φύλου· εξαιτίας, όμως, της πολιτισμικής ζωής είναι δεδομένα ως κύτταρα, κουβαλούν μέσα στα σώματά μας μια ιεραρχία διακρίσεων που στηρίζεται στη φυλή, την τάξη και το φύλο, μια ιεραρχία που οι πίνακες του 19^{ου} αιώνα κουβαλούσαν, εμφανέστερα, στις επιφάνειές τους» (Jordanova, 1989· όπως παρατίθεται στο Martin, 1992α: 136). Η συνειδητοποίηση αυτού του γεγονότος και μόνο μπορεί να τους αποστερήσει τη δύναμη που έχουν να αναπαριστούν ως φυσικές τις συμβάσεις για το φύλο.

Μία ακόμη ενδιαφέρουσα πτυχή σχετίζεται με τις νέες θεωρήσεις για το σώμα ως μηχανή, οι οποίες, παρότι τονίζουν το στοιχείο της λειτουργικότητας, προωθούν ένα διαχωρισμό στην ολότητα του ατόμου. Από τη στιγμή που θα διατυπωθεί η επιστημονική υπόθεση πως το σώμα μπορεί να επισκευαστεί με μηχανικούς χειρισμούς, όντας τα μέλη του μηχανικά εξαρτήματα, τότε θα αγνοηθούν άλλες πλευρές του εαυτού όπως τα συναισθήματα και οι κοινωνικές σχέσεις (Martin, 1992β). Όταν μιλάμε για ολότητα δεν εννοούμε τόσο μια ομοιογένεια, όσο το γεγονός πως οι διαδικασίες υποκειμενοποίησης περιλαμβάνουν διαστάσεις αντιφατικές. Παρόλ’ αυτά υποστηρίζουμε ότι το να θεωρείται η ολότητα αντιθετική της πολλαπλότητας υποστασιοποιεί τις διαφορές ως τέτοιες. Με τον τρόπο αυτό, δηλαδή, *οι διαφορές κατασκευάζονται ως “ουσίες”* οι οποίες δεν μπορούν να εκφέρονται από τους ίδιους φορείς. Αναφερόμενοι σε διαδικασίες υποκειμενοποίησης δεν ταυτίζουμε τα υποκείμενα ούτε με κάποιο πράγμα, ούτε με κάποια υπόσταση, ούτε με κάποια φύση· τα υποκείμενα υπάρχουν ως σχέσεις που εμφανίζονται σε διάφορα πεδία παρουσιάζοντας εντός αυτών ποικίλες συμπεριφορές, στάσεις και δράσεις.

Απότοκο των φεμινιστικών και αντιρατσιστικών κινημάτων των δεκαετιών του '60-'70 είναι η άσκηση κριτικής στις ουσιοκρατικές θεωρήσεις για τα έμφυλα σώματα: *οι βιολογικές διαφορές, δηλαδή, δεν είναι βιολογικά δεδομένα, αλλά πολιτισμικές κατασκευές που προέρχονται από τη συνάρθρωση διάφορων συστημάτων εξουσίας.* Η πολυμορφία της βιολογίας των ανθρώπινων σωμάτων καταλήγει σε μια διχοτομία με απόλυτους όρους, όπου τα όρια μεταξύ του έμφυλου εαυτού και του έμφυλου μη-εαυτού⁶ είναι πλήρως διακριτά και μη διαπερατά. Αυτή η διχοτομία είναι προϊόν μόλις τριών αιώνων, καθώς από την αρχαία γραμματεία μέχρι και το 18^ο αιώνα η ανατομία των γεννητικών οργάνων του θηλυκού και του αρσενικού σώματος είναι ίδια, αφού «[σε] αυτό το νοητικό σύμπαν φαντάζονταν τον κόλπο σαν εσωτερικό πέος⁷, τα χείλη σαν ακροποσθία, τη μήτρα σαν όσχεο και τις ωοθήκες σαν όρχεις» (Laqueur, 2003: 37). Επίσης χαρακτηριστικό της επίκαιρης βιολογίας ήταν το ότι ο οργανισμός θεωρούνταν δεδομένος από τη στιγμή που ως βιολογικό στοιχείο ήταν εξαρτημένος από την ανατομία. Ήταν το 18^ο αιώνα, με την ιεραρχική διαφοροποίηση των οργανισμών, που εμφανίστηκαν οι πρώτες περιγραφές της γυναικείας ψυχρότητας (Laqueur, 2003: 35-37). Όπως αναλύει ο Λακέρ, ενώ η ανατομία αποτελούσε τόσο το σκοπό όσο και το πεπρωμένο, το γεγονός αυτό μετασχηματίζεται όταν η ουσία του άνδρα και της γυναίκας, ως *διαφορετικών μεταξύ τους*, αντικατοπτρίζεται σε όλα τα σωματικά τους χαρακτηριστικά (Laqueur, 2003: 67-107). Η γενετήσια φύση των ανθρώπων διαφοροποιείται και είναι αυτή, ως βιολογικό δεδομένο, στην οποία ανάγονται οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ ανδρών και

⁶ Αναλογικά με την περιγραφή της Μάρτιν για τα όρια ανάμεσα στον οργανισμό (εαυτός) και το περιβάλλον (μη-εαυτός), όπως είδαμε παραπάνω.

⁷ Ο Λακέρ γράφει ενδεικτικά πως «η ανδρική μήτρα είναι υποτυπώδης μήτρα, που ονομάστηκε έτσι, επειδή κάποτε πίστευαν ότι αντιπροσωπεύει τα υπολείμματα του οργάνου από το οποίο προέρχεται η μήτρα και το άνω τμήμα του κόλπου» (Laqueur, 2003: 331).

γυναικών.⁸

Από την πλευρά των επιστημόνων βιολόγων αντεπιχειρήθηκε μια προσέγγιση σύμφωνα με την οποία η ανθρώπινη δράση και οι ανθρώπινες συμπεριφορές καθορίζονται από τη βιολογία στη βάση της αυτομεγιστοποίησης των γονότυπων των οργανισμών, γεγονός που αποτελεί εξελικτική τάση του ανθρώπινου είδους (Lewontin, 2000). Συνεπώς, όλα τα κοινωνικά φαινόμενα συνιστούν άμεση έκφραση ανθρώπινων ενορμήσεων και προδιαθέσεων (που εδράζονται σε ατομικό επίπεδο), με χαρακτηριστικότερο όλων την επιθετικότητα. Οι προδιαθέσεις αυτές έχουν διαμορφωθεί φυλογενετικά (δηλαδή, μέσω της εξελικτικής σύνδεσης ανάμεσα στα διάφορα είδη). Αυτός είναι ο δυτικός λόγος που έχει τη βιολογία ως θεμέλιο της ανθρώπινης ατομικότητας. Είναι συνέχεια του κοινωνικού δαρβινισμού (19^{ος} αιώνας) που ανάγει τα κοινωνικά φαινόμενα στις ανάγκες της προσαρμογής στις πιέσεις της φυσικής επιλογής. Από τον Δαρβίνο μέχρι τους Μαρξ και Ένγκελς υπάρχουν ιδεολογικές καταβολές και χρήσεις εννοιών όπως «ο αγώνας για επιβίωση».⁹

⁸ Την ίδια περίοδο που η Μάρτιν γράφει το άρθρο που μεταφράσαμε, μια φεμινίστρια βιολόγος, η Φαουστο-Στέρλινγκ θέλοντας να αμφισβητήσει τις θεωρίες που περιγράφουν την κατωτερότητα των γυναικών ως μια συνθήκη που απορρέει από γονιδιακά δεδομένα (τα οποία ευθύνονται π.χ. για τις χαμηλότερες επιδόσεις των κοριτσιών σε τεστ μαθηματικών) ήρθε αντιμέτωπη με ένα από τα κεντρικά επιχειρήματα όσων υπεραμύνονται των βιολογικών αναγωγισμών: «σε κάθε περίπτωση [από αυτές που περιέγραφε παραπάνω], οι υπέρμαχοι των βιολογικών εξηγήσεων της συμπεριφοράς κατηγοριοποιούν όσους τους επιτίθενται ως μεροληπτικούς, ως μέλη ομάδων με ειδικά συμφέροντα (γυναίκες, φεμινίστριες, μαρξιστές), ενώ την ίδια στιγμή επιλέγουν για τον εαυτό τους το ρόλο του αντικειμενικού, ψύχραιμου επιστήμονα» (Fausto-Sterling, 1992: 22).

⁹ Από τη μια μεριά, η επίκληση της εγωιστικής, πλεονεκτικής και ανταγωνιστικής ανθρώπινης φύσης που προκύπτει μέσω της φυσικής επιλογής νομιμοποιεί το ήθος του δυτικού καπιταλισμού ενώ ταυτόχρονα κάνει τον «αλτρουισμό» και τη «συνεργασία» να φαίνονται παράδοξα που απαιτούν εξήγηση καθώς «φαίνεται» να αντιβαίνουν την ανθρώπινη φύση. Από την άλλη, η επίκληση της φύσης θεμελιώνει επίσης και επιχειρήματα για την ανατροπή της καθεστηκίας τάξης. Η αντίληψη ότι «ο άνθρωπος φτιάχνει τον εαυτό του» τροφοδοτεί τόσο φιλελεύθερες όσο και ριζοσπαστικές στάσεις μετασχηματισμού. Ωστόσο, η έμφαση στην ελευθερία από βιολογικούς καταναγκασμούς και στον σχετικά 'αυθαίρετο' χαρακτήρα των σημασιών που οι άνθρωποι αποδίδουν στα πράγματα συνοδεύεται από μια έμφαση στη δέσμευση σε πολιτισμικές σημασίες

Ο Σάλινς προσπάθησε να απαντήσει στα επιχειρήματα αυτά, από την πλευρά της ανθρωπολογίας, κάνοντας έναν αρχικό διαχωρισμό: αυτόν ανάμεσα στην αγοραία κοινωνιοβιολογία και την επιστημονική. Η Μάρτιν είχε προβεί σε μια αντίστοιχη διάκριση: είχε μιλήσει για εκλαϊκευμένο και επιστημονικό λόγο. Για τον Σάλινς, ο επιστημονικός κοινωνιοβιολογικός Λόγος ακολουθεί μια συστηματικότερη «και πιο ολοκληρωμένη απόπειρα να αποδοθεί η κοινωνική συμπεριφορά σε ισχυρές αρχές της εξέλιξης και κυρίως στην *αρχή της αυτομεγιστοποίησης του κάθε γονότυπου* [...]’. Όμως, από τη φύση αυτής της απόπειρας, η κύρια θέση της αγοραίας κοινωνιοβιολογίας γίνεται επίσης η απαραίτητη προϋπόθεση της επιστημονικής κοινωνιοβιολογίας» (Sahlins, 1997: 46, η έμφαση δική μας). Συνεχίζοντας, ο Σάλινς τονίζει πως αυτό που δεν μπορεί να εξηγηθεί από την αναγωγή στην αυτομεγιστοποίηση των γονιδίων είναι το γεγονός πως «τα ίδια ανθρώπινα κίνητρα εμφανίζονται σε διαφορετικές πολιτισμικές μορφές και διαφορετικά κίνητρα εμφανίζονται στις ίδιες μορφές. *Εφόσον δεν υπάρχει μια σταθερή σχέση αντιστοιχίας μεταξύ του χαρακτήρα της κοινωνίας και του ανθρώπινου χαρακτήρα, δεν μπορεί να υπάρχει και βιολογικός ντετερμινισμός*» (Sahlins, 1997: 53, η έμφαση δική μας). Με τον τρόπο αυτό, η δυνατότητα να δίνονται διαφορετικά νοήματα στα βιολογικά χαρακτηριστικά εισάγει μια ριζική τομή ανάμεσα στα συμβολικά πολιτισμικά συστήματα και στην ιδέα της φύσης, ως της ατομικής αναπαραγωγικής επιτυχίας που αποτελεί βασικό κίνητρο των ανθρώπινων συμπεριφορών.¹⁰ Ενώ, λοιπόν, η βιολογία είναι μια απολύτως αναγκαία συνθήκη για τη και κατασκευές – στο βαθμό που οι ανθρώπινες κοινωνίες αναδύονται εξαρχής εντός ενός συγκεκριμένου κάθε φορά πολιτισμικού πλαισίου (βλ. Μπακαλάκη, 1996· Sahlins, 2010).

¹⁰ Ο υλικός κόσμος αλλά και οι έννοιες/ιδέες/αξίες βάσει των οποίων βιώνεται αυτός ο κόσμος (και ο εαυτός) είναι πολιτισμικές κατασκευές. Το φύλο, το σώμα, τα συναισθήματα θεωρούνταν ότι αντανακλούν μια πρωτογενή οικουμενική βιολογική/ψυχολογική «πραγματικότητα». Αντίθετα, εμείς τις αντιλαμβανόμαστε περισσότερο ως πολιτισμικές πραγματικότητες καθώς κατασκευάζονται σε διαφορετικά πολιτισμικά συμφραζόμενα και αντίστροφα οι ίδιες κατασκευάζουν/εκφράζουν διαφορετικές πραγματικότητες και εμπειρίες.

δημιουργία πολιτισμού¹¹ είναι ταυτόχρονα και παντελώς ανεπαρκής να προσδιορίσει τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των ποικίλων ανθρώπινων συμπεριφορών (Sahlins, 1997: 37). *Η βιολογία, εν τέλει, είναι ένα τέτοιο είδος επιστημονικού λόγου· λόγου που εντάσσεται σε σχέσεις εξουσίας, λόγου πολιτισμικού αφού δεν αντανακλά τη φύση αλλά την κατασκευάζει* ως προσλαμβανόμενη από μια συγκεκριμένη – χρονικά, χωρικά και ‘ιδεολογικά’ – οπτική γωνία.¹²

Συνοψίζοντας, αν μπορούσαμε να περιγράψουμε τη διαδικασία μέσω της οποίας λαμβάνει χώρα η εμφάνιση αυτού του λόγου θα λέγαμε πως σε ένα πρώτο επίπεδο διακρίνουμε την κατασκευή αναπαραστάσεων για την ανθρώπινη συμπεριφορά. Ακολουθεί η περιγραφή τους ως αντικειμενικά πραγματικών και η προβολή αυτών στη φύση. Στη συνέχεια αυτές οι αναπαραστάσεις αποτελούν την βάση για να επανεισάγουμε τις ίδιες ως εξηγήσεις των κοινωνικών φαινομένων. Έτσι, και στο παράδειγμα των ωαρίων και των σπερματοζωαρίων (Martin, 2006), τα στερεότυπα για τις γυναίκες και τους άντρες επανεγγράφηκαν σε κυτταρικό επίπεδο ώστε να εμφανίζονται αμετάβλητα.

¹¹ Στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας ο όρος «πολιτισμός» παραπέμπει στο επίκτητο «εφόσον οι μορφές της ανθρώπινης εμπειρίας και δράσης είναι τόσο ποικιλόμορφες που δεν είναι δυνατόν να αναχθούν σε πανανθρώπινα βιολογικά χαρακτηριστικά [...]» (Μπακαλάκη, 1996: 12). Επομένως, εμπρικλείονται στην έννοια αυτή όλα όσα βιώνουν, γνωρίζουν, αισθάνονται και κάνουν οι άνθρωποι ως μέλη μιας κοινότητας. Στον πολιτισμό δεν εντάσσονται μόνον οι σημασίες που ο «αντικειμενικός» κόσμος προσλαμβάνει στα μάτια των ανθρώπων και οι χρήσεις στις οποίες υπόκειται, αλλά τα ίδια τα κριτήρια με τα οποία οι άνθρωποι διαχωρίζουν το αντικειμενικό από το υποκειμενικό και τα αξιολογούν (Μπακαλάκη, 1996:17). Κάθε πολιτισμός όντας τρόπος ταξινόμησης σημασιών ταυτόχρονα συγκροτεί συστήματα (άρα συγκροτεί και σχέσεις που μεταφράζονται σε πρόνομα και αποκλεισμούς). Απέχει πολύ από το να είναι απλά μια τυχαία ακολουθία γεγονότων.

¹² «[Η] επίκληση της φύσης δεν εξηγεί τη φύση αλλά νομιμοποιεί το πολιτισμικό σύστημα στο πλαίσιο του οποίου η επίκληση αυτή φαίνεται εύλογη, θεμιτή ή αναγκαία» (Μπακαλάκη, 1996: 24).

Μερικά κριτικά σχόλια για το έθνος

Πολύ σημαντική διάσταση του εν λόγω ζητήματος είναι αυτό που η Μάρτιν γράφει ως υπότιτλο στο άρθρο της: το σώμα ως έθνος-κράτος. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι εκτός από τη μεταφορά του πολέμου ενάντια σ' έναν εξωτερικό εχθρό, τόσο στις εκλαϊκευμένες αναπαραστάσεις όσο και στις επιστημονικές, κυριαρχεί και η εικόνα του σώματος ως αστυνομικού κράτους (με “αποδεικτικά ταυτότητας” των κυττάρων) στο οποίο υπάρχουν ειδικές μονάδες που σκοτώνουν τους δήθεν “εισβολείς”. Στη συνέχεια προβαίνει σε μια συγκριτική ανάλυση (βάσει των θεωρήσεων των ανθρωπολόγων Μπένεντικτ Άντερσον και Έρνεστ Γκέλνερ) για να διαυγάσει τους τρόπους με τους οποίους συναρθρώνονται οι αντιλήψεις για την εικόνα του σώματος με την αναπαράσταση για την εθνική κοινότητα: ξεκινώντας από τη σύνδεση με την κεντρικότητα της επικοινωνίας στην ταυτότητα ενός έθνους-κράτους¹³, περνάμε στην εσωτερική ομοιογένεια του σώματος (όπως και του έθνους-κράτους) που την υπερασπίζονται μεμονωμένα κύτταρα. Η προσέγγιση της Μάρτιν συνεχίζεται με την εκπαίδευση από την οποία περνούν ομάδες κυττάρων προκειμένου να μπορούν να διακρίνουν τον εαυτό από το μη-εαυτό, ενώ σημαντική θέση κατέχει και το γεγονός πως κάθε σώμα όπως και κάθε έθνος-κράτος έχει (περι)ορισμένη επικράτεια. Κανένα έθνος-κράτος δεν θεωρεί ότι ταυτίζεται με το σύνολο των ανθρώπων ενώ, παράλληλα, κανένα “υποκείμενο” δεν μπορεί να αποφύγει τη διάκριση ανάμεσα στο σώμα του και το περιβάλλον – μια διάκριση εγγενή στην κυρίαρχη δυτική ιατρική αντίληψη. Εν κατακλείδι, η σύνδεση του έθνους-κράτους με το σώμα αποτελεί άμεση αντανάκλαση του ότι οι εσωτερικές ιεραρχίες (και η ενίσχυση/διατήρησή τους) είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την

¹³ Η σημασία που δίνεται στο ανοσοποιητικό σύστημα ως ένα δίκτυο αμοιβαίας επικοινωνίας και το ότι ως «εισβολείς» μεταφράζονται κάποιοι που δεν μιλούν τη γλώσσα «μας» αντιστοιχεί με τη σπουδαιότητα που έχει η γλώσσα/επικοινωνία στα σύγχρονα έθνη-κράτη.

εύρυθμη λειτουργία του έθνους-κράτους μεν, καταστατικό στοιχείο του εσωτερικού καταμερισμού εργασίας ανάμεσα στα διάφορα μέρη του σώματος δε.

Από την πλευρά μας, μπορούμε να προσθέσουμε πως η εσωτερική ομοιογένεια περιλαμβάνει έμφυλους καταμερισμούς εργασίας εντός της εθνικής κοινότητας, οι οποίοι εδράζονται στην ταύτιση της θηλυκότητας με την αγνότητα και την αναπαραγωγή και της αρρενωπότητας με την επιθετικότητα και την παραγωγή. Το συνεχές πάνω στο οποίο βρίσκονται οι εν λόγω κατηγορίες είναι ιεραρχικά διαμορφωμένο. Έτσι, «οι γυναίκες λογαριάζονται ως οι βιολογικοί και πολιτισμικοί αναπαραγωγοί του έθνους και ως «καθαροί/αμόλυντοι» και «σεμνοί» [ενώ] οι άνδρες υπερασπίζονται την εθνική εικόνα και προστατεύουν την εθνική επικράτεια, την «αγνότητα» και την «σεμνότητα» των γυναικών και τον “ηθικό κώδικα”» (Mayer, 2000: 10). Το διακύβευμα είναι πάντα η ακεραιότητα και η αρτιμέλεια του έθνους-σώματος, το να παραμείνει αμόλυντο. Για το λόγο αυτό, η εκστρατεία του έθνους-σώματος εναντίον του εχθρού πρέπει να είναι *πυρετώδης*: επειδή ο πυρετός συνιστά ένα σημάδι εγρήγορσης, ένα σημάδι πως υπάρχει κάποιος εχθρός που μας απειλεί και, ως εκ τούτου, χρειάζεται να συγκρουστούμε μαζί του. Η ανάγνωση, λοιπόν, των μεταφορών ως μηχανισμών απόδοσης νοήματος αλλά και ως συμπυκνωμένων πρακτικών είναι το σημείο εκείνο από το οποίο μπορούμε να ξεκινήσουμε να βλέπουμε με ποια μέσα εγγράφονται στα έμφυλα σώματά μας οι φυσικοποιημένες σχέσεις εξουσίας. Με ποιους τρόπους, δηλαδή, τα σώματά μας μετατρέπονται σε μέσα για την αναπαραγωγή αυτών των σχέσεων.

Το δικό μας (πολιτικό) ενδιαφέρον εστιάζει στο έθνος-κράτος λόγω της συγκυρίας που διανύουμε: η δυναμική επανεμφάνιση του έθνους ως εκείνης της κοινότητας στην οποία (πρέπει να) ανήκουμε σε συνδυασμό με την ένταση της αναζήτησης για ένα στιβαρό κράτος ως μορφή οργάνωσης των πολιτικών σχέσεων. Η ένταση

της συσπείρωσης γύρω από το έθνος-κράτος, όμως, δεν αφήνει απ' έξω τις κοινωνικές σχέσεις του φύλου, της φυλής, της κοινωνικής τάξης και της σεξουαλικότητας. Ο εξέχων ρόλος που παίζουν όλες οι παραπάνω σχέσεις στην κατασκευή του έθνους, της εθνικιστικής ιδεολογίας και της εθνικής ταυτότητας εμφανίζεται στον έλεγχο πάνω στην αναπαραγωγή, στην αύξηση της ετεροσεξιστικής βίας, στους πολλαπλούς αποκλεισμούς των εθνικά 'άλλων', στο μιλιταρισμό, στην οικοδόμηση της ανδρικής ταυτότητας στη βάση της ετεροφυλοφιλικής και στην απαίτηση για ήρωες-προστάτες.

Από την άλλη πλευρά, βέβαια, δεν ζούμε στα '60s ούτε στα '80s: το να μιλάμε γενικά και αόριστα ενάντια στον εθνικισμό δεν αποτελεί πλέον αιχμηρή στρατηγική. Οι αφηρημένες γενικευτικές περιγραφές αποδίδουν χαρακτήρα ουσίας στο υπό διαπραγμάτευση αντικείμενο, τον εθνικισμό. Ειδικά σε μια περίοδο όπου οι ακροδεξιοί λόγοι για το έθνος επενδύονται με το χαρακτήρα του αναλλοίωτου, καθαρού και διαχρονικού πολιτισμού, οι ριζοσπαστικές πρακτικές χρειάζεται να εξετάζουν το συγκεκριμένο και την ιστορία/γενεαλογία του, για να μπορούν να κρίνουν πώς αυτό το συγκεκριμένο εντάσσεται στη μεγαλύτερη εικόνα. Μίας που η συγκεκριμενοποίηση *από-ουσιοποιεί* το έθνος.

Στην ελληνική περίπτωση μπορούμε να διακρίνουμε τη συγκρότηση της εθνικής κοινότητας πάνω σε πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως η γλώσσα και η θρησκεία. Χαρακτηριστικά που χρησιμοποιήθηκαν για να ομογενοποιηθεί ο πληθυσμός και να περιθωριοποιηθούν οι κοινότητες των εθνικά 'άλλων' όπως ήταν μη ελληνόφωνοι πληθυσμοί, οι εβραίοι, οι μουσουλμάνοι. Την ίδια στιγμή, η επέκταση του ελληνικού κράτους (από το 1830 μέχρι το 1922) βασίστηκε, με τη σειρά της, στην υποτίμηση των πληθυσμών των αντίπαλων κρατών· υποτίμηση που στηρίχτηκε στα προαναφερθέντα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Η ιστορικότητα αυτής της συγκρότησης, όμως, δεν είναι κάτι που αφορά

μόνο το παρελθόν. Η παρανομοποίηση των μεταναστ(ρι)ών ήδη από τη δεκαετία του '90 έδωσε ακόμη περισσότερο τα υλικά συμφέροντα με την εθνικιστική ιδεολογία. Οι υποτιθέμενα συνεκτικοί δεσμοί του έθνους, ο διαχρονικός 'ελληνικός πολιτισμός' συγκροτούν μια *συνέχεια*: ο πολιτισμός, όπως το αίμα, γίνεται αντιληπτός τόσο ως διαχρονικός και αναλλοίωτος όσο και ως εθνικός. Ως «φυσικά ελληνικός», με μια φράση. Αυτή η έννοια του 'πολιτισμού' – που περιλαμβάνει τόσο τους ανθρώπους όσο και τον ίδιο τον τόπο, το φυσικό περιβάλλον – είναι κεντρική τόσο στο λόγο της ακροδεξιάς όσο και στον κυρίαρχο εθνικό λόγο. Η έννοια αυτή αποτελεί το εργαλείο εκείνο μέσω του οποίου η ελληνικότητα γίνεται ουσία¹⁴ – αφενός περιφρουρώντας την εθνική

¹⁴ Χαρακτηριστικότερη σύνδεση της αντίληψης για μια καθαρή φύση με έναν συγκεκριμένο πολιτισμό και έναν πολιτικό φορέα (λαό) είναι το παράδειγμα του εθνικοσοσιαλισμού στη Γερμανία. Η *völkisch* κοσμοαντίληψη ήταν εκείνη η τάση που συγχώνευσε τον εθνοκεντρικό λαϊκισμό με τον μυστικισμό της φύσης. Κεντρικά της στοιχεία αποτελούσαν ο αγροτικός ρομαντισμός και ο «αντι-ουρμπανισμός», μια συνάρθρωση της αγάπης για την γη και του μαχητικού ρατσιστικού εθνικισμού. Οι *völkisch* στοχαστές εν μέσω ριζικών αλλαγών που προέκυψαν με την επικράτηση του έθνους-κράτους και του βιομηχανικού καπιταλισμού επέδρασαν τις ευθύνες για την «αλλοτρίωση», την εκρίζωση και τις περιβαλλοντικές καταστροφές στον ορθολογισμό, τον κοσμοπολιτισμό και τον αστακό πολιτισμό. Διαδικασίες που ταυτίστηκαν με τους Εβραίους και, εν μέσω μιας μακράς παράδοσης αντι-εβραϊκής σκέψης στην Ευρώπη, αποτέλεσαν την δικαιολόγηση για τους διωγμούς πάμπολλων εβραϊκών κοινοτήτων. Την ίδια στιγμή, η *völkisch* κοσμοαντίληψη νομιμοποίησε την έκφραση λόγων σχετικά με τις πανταχού παρούσες εβραϊκές συνωμοσίες.

Η επιστήμη συνδέθηκε με τα *völkisch* κινήματα ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέσα από την ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης φιλοσοφίας του κοινωνικού δαρβινισμού και της εξελικτικής θεωρίας. Ο Ernst Haeckel υποστήριξε πως οι «φυσικοί νόμοι» είναι αυτοί που ορίζουν τον πολιτισμό για να ακολουθήσει ο βιολόγος Raoul Francé ο οποίος θέλησε να επανασυνδέσει τις βιολογικές με τις κοινωνικές κατηγορίες λέγοντας πως βάσει των «νόμων της ζωής» (*Lebensgesetze*) η φυσική τάξη καθορίζει την κοινωνική-καταλήγοντας στον Ludwig Woltmann (συνάδελφο του Francé) που θα επιμείνει στην επιστημονική άποψη πως όλα τα κοινωνικά φαινόμενα έχουν βιολογική ερμηνεία υπογραμμίζοντας την περιβαλλοντική καθαρότητα ως άρρηκτα συνδεδεμένη με την φυλετική. «*Αυτή η (οικεία πλέον) αδιαμεσολάβητη προσαρμογή των βιολογικών εννοιών στα κοινωνικά φαινόμενα αξιοποιήθηκε για την δικαιολόγηση, όχι μόνο της ολοκληρωτικής κοινωνικής τάξης του Τρίτου Ράιχ, αλλά και της επεκτατικής πολιτικής του Lebensraum (του σχεδίου κατάκτησης «ζωτικού χώρου» στην Ανατολική Ευρώπη για τον γερμανικό λαό). Παρείχε επίσης τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην περιβαλλοντική και την φυλετική καθαρότητα*» (Biehl & Staudenmaier, 2003: 29, η έμφαση δική μας).

Όλα αυτά δηλαδή τα επιχειρήματα βασισμένα στην φετιχοποίηση της έννοιας της

κοινότητα, αφετέρου παρέχοντας το νομιμοποιητικό πλαίσιο αλλά και τα κίνητρα για την εκμετάλλευση των ‘άλλων’.

Αυτή η μεθοδολογική παρατήρηση έχει μεγάλη σημασία για εμάς καθώς στο επίκεντρο μπαίνει η ίδια η ελληνικότητα. Άμεση συνέπεια είναι τα ερωτήματα που θέτουμε να εστιάζουν στην ελληνική ιστορία και πρακτική του αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης των εθνοτικών μειονοτήτων· στην ελληνική ιστορία και πρακτική της παρανομοποίησης των μεταναστ(ρι)ών· στην ελληνική ιστορία και πρακτική της υποτίμησης των ελληνίδων και ξένων γυναικείων σωμάτων· στην ελληνική ιστορία και πρακτική της ετεροσεξιστικής ανδρικής ταυτότητας· στην ελληνική ιστορία και πρακτική της αντίστασης ως εθνικής ενέργειας. Στην ελληνική ιστορία και πρακτική του ρατσισμού, του αντισημιτισμού, του σεξισμού, της ομοφοβίας, της ταξικής εκμετάλλευσης.

ομάδα βιβλιοθήκης κατάληψης κτήματος Πραποπούλου

Υ.Γ. Η έκδοση αυτή αφιερώνεται στον Κώστα [aka B.] (για τη διαρκή κουβέντα σχετικά με την ιατρική και το ρόλο της στη σύγχρονη ζωή), στην Κίνγκα (για τα πρώτα δειλά βήματα προς την κριτική κατεύθυνση που ακολουθεί αυτή η μπροσούρα) και στον Πέτρο (για τις συνεχείς αντιπαραθέσεις πάνω στο ρόλο της βιολογίας). Επειδή, ωστόσο, δεν

φύσης, και των υποτιθέμενων νόμων που απορρέουν από αυτή, διαδραμάτισαν έναν καθοριστικό ολέθριο ρόλο (προσφέροντας – πέραν της αιτιολόγησης – κίνητρα για όσα ακολούθησαν) αναβαπτίζοντας τον αιμοδιψή αντισημιτισμό και δρώντας καταλυτικά στην έκρηξη ενός νέου μείγματος ρατσιστικών φαντασιώσεων, πολιτικής εκδίκησης και οργανικού “απαραβίαστου”.

θα είχαμε προχωρήσει χωρίς τη βοήθεια τους (σε όλα τα επίπεδα), ευχαριστούμε από καρδιάς τις συντρόφισσες και τους συντρόφους της κατάληψης κτήματος Πραποπούλου καθώς και τη Σοφία για την πολύτιμη συμβολή της στο γραφιστικό σκέλος.

Βιβλιογραφία

Biehl, Janet & Staudenmaier, Peter (2003), *Οικοφασισμός: Μαθήματα από την Γερμανική εμπειρία*, Ιωάννινα: Ισνάφι.

Ehrenreich, Barbara & English, Deirdre (2016), *Παθήσεις και διαταραχές – Φύλο, ιατρική και ασθένεια*, Αθήνα: Αρχείο 71 & Τεφλόν.

Laqueur, T. (2003), *Κατασκευάζοντας το Φύλο: σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*, Αθήνα: Πολύτροπον.

Lewontin, Richard (2000), *Η βιολογία ως ιδεολογία: το δόγμα του DNA*, Αθήνα: Σύναλμα.

Martin, Emily (1990), “Toward an Anthropology of Immunology: The Body as Nation State”, στο Biagioli, Mario (επιμ.) (1999), *The Science Studies Reader*, Νέα Υόρκη: Routledge, σελ. 358-371.

Martin, Emily (1992α), “The end of the body?”, στο *American Ethnologist*, 19 (1), σελ. 121-140.

Martin, Emily (1992β), *The woman in the body: a cultural analysis of reproduction*, Βοστώνη: Beacon Press.

Martin, Emily (2006), “Το ωάριο και το σπερματοζωάριο: πώς η επιστήμη έπλασε ένα ειδύλλιο βασισμένο στους στερεότυπους ανδρικούς και γυναικείους ρόλους”, στο Αθανασίου, Αθηνά (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: νήσος, σελ. 313-334.

Mayer, Tamar (2000), “Gender Ironies of nationalism: setting the stage”, στο Mayer, Tamar (επιμ.), *Gender Ironies of Nationalism: Sexing the Nation*, Λονδίνο: Routledge, σελ. 1-22.

Μιγάδα (2016), “Πρόλογος” στο Ehrenreich, Barbara & English, Deirdre, *Παθήσεις και διαταραχές – Φύλο, ιατρική και ασθένεια*, Αθήνα: Αρχείο 71 & Τεφλόν, σελ 9-21.

Μπακαλάκη, Αλεξάνδρα (1996), “Εισαγωγή: Βιολογία, πολιτισμός και η αναζήτηση της ανθρώπινης φύσης”, στο Sahlins, Marshall (1997), *Χρήσεις και καταχρήσεις της βιολογίας: μια ανθρωπολογική κριτική της κοινωνιοβιολογίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 9-33.

Sahlins, Marshall (1997), *Χρήσεις και καταχρήσεις της βιολογίας: μια ανθρωπολογική κριτική της κοινωνιοβιολογίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Sahlins, Marshall (2010), *Η δυτική ψευδαίσθηση της ανθρώπινης φύσης*, Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Σόντακ, Σούζαν (1993), *Η νόσος ως μεταφορά – Το AIDS και οι μεταφορές του*, Αθήνα: ύψιλον.

Fausto-Sterling, Anne (1992), *Myths of gender: biological theories about women and men*, Νέα Υόρκη: Basic Books.

Foucault, Michel (2011), *Ιστορία της σεξουαλικότητας I: Η βούληση για γνώση*, Αθήνα: Πλέθρον.

Το σώμα ως έθνος-κράτος

Emily Martin

Στη νέα επιστήμη της ανοσολογίας οι κοινωνικές διαφορές –μεταξύ ανδρών και γυναικών, διευθυνόντων και εργατών, ή πολιτών γηγενών και ξένων– είναι εγγεγραμμένες μεταφορικά στο χαρακτήρα των διαφόρων κυττάρων του ανοσοποιητικού συστήματος. Όπως το έχει θέσει η Haraway, «το ανοσοποιητικό σύστημα είναι μια περίτεχνη εικόνα για τα κύρια συστήματα συμβολικής και υλικής “διαφοράς” στον ύστερο καπιταλισμό» (1989: 4). Σε αυτό το άρθρο θα διερευνήσω ορισμένες κεντρικές εικόνες που κυριαρχούν στις τελευταίες εκλαϊκευμένες και επιστημονικές συζητήσεις για το ανοσοποιητικό σύστημα, εξηγώντας λεπτομερώς το είδος του “κοινωνικού κόσμου” που φαντάζει αυτή τη στιγμή το ανοσοποιητικό σύστημα. Επίσης θα εισηγηθώ τι είδους ιδεολογική δουλειά μπορεί να πετυχαίνει αυτός ο τρόπος απεικόνισης του κόσμου και θα υποδείξω με έναν προκαταρκτικό τρόπο τι είδους χρήσεις αυτής της εικονοποιίας [imagery] κάνουν οι άνθρωποι. Τέλος, θα διερευνήσω συγκριτικά άλλους τρόπους με τους οποίους μπορεί να εννοιολογηθεί το ανοσοποιητικό σύστημα. Διαπολιτισμικές και ιστορικές συγκρίσεις μπορούν να μας βοηθήσουν να συνειδητοποιήσουμε την ιστορική ιδιαιτερότητα των δικών μας εικόνων για το σώμα και να προτείνουμε τη δυνατότητα [ύπαρξης] διαφορετικών εννοιολογήσεων.

Κεντρικές εικόνες της Ανοσολογίας σε δημοφιλή και επιστημονική βιβλιογραφία.

Για την ανάλυση της δημοφιλούς εικονοποιίας αντλώ από την εξέταση άρθρων, από μεγάλα μέσα μαζικής ενημέρωσης, σχετικών με το ανοσοποιητικό σύστημα που δημοσιεύτηκαν τα τελευταία

πέντε χρόνια¹⁵. Αυτά περιλαμβάνουν υλικό από περιοδικά μαζικής κυκλοφορίας όπως το *Time* και το *Newsweek*, καθώς και από πιο εξειδικευμένες δημοφιλείς εκδόσεις όπως το *National Geographic* και το *Discover*. Αντλώ επίσης από όλες τις δημοφιλείς εκδόσεις μεγέθους βιβλίου σχετικά με το θέμα το οποίο ήμουν σε θέση να εντοπίσω μέσω απλών τεχνικών βιβλιογραφικής αναζήτησης. Αυτά αθροίζουν συνολικά περίπου 10 τόμους. Αν και δεν παραθέτω στοιχεία από όλες τις πηγές, οι εικόνες που συζητώ είναι διάχυτες [pervasive] παντού.

Οι κυριότερες μεταφορές που χρησιμοποιούνται στις εκλαϊκευτικές περιγραφές της ανοσολογίας απεικονίζουν το σώμα ως «ρυθμιστικό δίκτυο επικοινωνιών» (Schindler 1988: 1)¹⁶. Όπως η εργασία της Haraway έχει καταστήσει σαφές, το σώμα γίνεται αντιληπτό ως «ένα μηχανοποιημένο σύστημα επικοινωνιών, που δέχεται εντολές από ένα ρευστό και διασπαρμένο δίκτυο ελέγχου-εντολών-ευφυΐας» (1989: 14). Ενώ τα όρια εντός του σώματος είναι ρευστά και ο έλεγχος διάχυτος, το όριο μεταξύ του σώματος (εαυτός) και του εξωτερικού κόσμου (μη-εαυτός) είναι άκαμπτο και απόλυτο:

Στην καρδιά του ανοσοποιητικού συστήματος βρίσκεται η ικανότητα να διακρίνει ανάμεσα στον εαυτό και το μη-εαυτό. Σχεδόν κάθε κύτταρο του σώματος διαθέτει χαρακτηριστικά μόρια που αναγνωρίζουν το ίδιο ως εαυτό. [Schindler 1988: 1]

Προστιθέμενη στη σύλληψη ενός σαφούς ορίου μεταξύ του εαυτού και του μη-εαυτού είναι μια αντίληψη του κόσμου του μη-εαυτού ως ξένου και εχθρικού.

Το ανοσοποιητικό σύστημα εξελίχθηκε επειδή ζούμε σε μια θάλασσα μικροβίων. Όπως ο άνθρωπος, αυτοί οι οργανισμοί είναι προγραμματισμένοι για να διαιωνίζονται. Το ανθρώπινο σώμα παρέχει ένα ιδανικό περιβάλλον για πολλούς από αυτούς και προσπαθούν να εισέλθουν σ' αυτό επειδή η παρουσία αυτών των οργανισμών είναι συχνά επιβλαβής, το ανοσοποιητικό σύστημα του σώματος θα προσπαθήσει να απαγορεύσει την είσοδό τους ή, αν αυτό αποτύχει, να τους αναζητήσει και να τους καταστρέψει... Όταν οι υπερασπιστές του ανοσοποιητικού συναντήσουν

¹⁵ Ορισμένα τμήματα μιας παλαιότερης εκδοχής του παρόντος τμήματος εμφανίστηκαν στο Martin (1989).

¹⁶ Αυτή η πηγή είναι ένα φυλλάδιο το οποίο αποστέλλεται σε περίπτωση που κάποιος/κάποια καλέσει 1-800-4 CANCER και ζητήσει πληροφορίες σχετικά με το ανοσοποιητικό σύστημα. Ευχαριστώ τη Μάρθα Balsheim που μου το επισήμανε.

κύτταρα ή οργανισμούς που φέρουν μόρια που λένε «ξένος», τα στρατεύματα του ανοσοποιητικού κινούνται γρήγορα για να εξαλείψουν τους εισβολείς. [Schindler 1988: 1]

Ως ένα μέτρο της έκτασης αυτής της απειλής, το σώμα απεικονίζεται στις σύγχρονες δημοφιλείς δημοσιεύσεις ως σκηνή του ολοκληρωτικού πολέμου μεταξύ αδίστακτων εισβολέων και αποφασισμένων αμυνόμενων¹⁷.

Αν ... μπορούσαμε να γίνουμε τόσο μικροί όσο τα κύτταρα ή τα βακτήρια, και επισκεπτόμασταν τις τοποθεσίες αυτών των επιφανειακών ασήμαντων γεγονότων, θα τις βιώναμε όπως πραγματικά είναι – αγώνες ζωής και θανάτου ανάμεσα σε επιτιθέμενους και αμυνόμενους που διεξάγονται με μια σκληρότητα που βρίσκεται μόνο στον ολοκληρωτικό πόλεμο. [Nilsson 1987: 20]

Μέσα στο σώμα, ένα τρισεκατομμύριο άκρως εξειδικευμένα κύτταρα, που ρυθμίζονται από δεκάδες αξιόλογες πρωτεΐνες και ακονίζονται από εκατοντάδες εκατομμύρια χρόνια εξέλιξης, ξεκινούν μια μάχη χωρίς τέλος εναντίον των ξένων οργανισμών. Είναι υψηλής έντασης βιολογικός πόλεμος, που ενορχηστρώνεται με τέτοια επιδεξιότητα και ακρίβεια ώστε η ασθένεια του μέσου ανθρώπου είναι σχετικά σπάνια. [Jaroff 1988: 56]

Πολιορκημένο από μια μεγάλη σειρά αόρατων εχθρών, το ανθρώπινο σώμα επιστρατεύει μια αξιοσημείωτα πολύπλοκη μονάδα από εσωτερικούς σωματοφύλακες για να πολεμήσει τους εισβολείς. [Jaret 1986:702]

Ένα σημείο τραυματισμού «μετατρέπεται σε πεδίο μάχης στο οποίο οι οπλισμένες δυνάμεις του σώματος, εκσφενδονίζοντας επανειλημμένα τους εαυτούς τους στους καταπατητές μικροοργανισμούς, τους συντρίβουν και τους εξολοθρεύουν» (Nilsson 1987: 20). Η διάταξη των δυνάμεων με την εντολή του σώματος είναι ευρείας κλίμακας.

Η οργάνωση του ανθρώπινου ανοσοποιητικού συστήματος θυμίζει στρατιωτική άμυνα, όσον αφορά τόσο την τεχνολογία των όπλων όσο και τη στρατηγική. Ο εσωτερικός στρατός μας έχει στην διάθεσή του γρήγορα, ιδιαίτερα ευκίνητα συντάγματα, στρατεύματα, ελεύθερους σκοπευτές και τακ. Έχουμε κύτταρα-στρατιώτες που, από τη στιγμή που θα έρθουν σε επαφή με τον εχθρό,

αρχίζουν ταυτόχρονα να παράγουν αυτοκατευθυνόμενους πυραύλους των οποίων η ακρίβεια είναι ακαταμάχητη. Το αμυντικό σύστημά μας, επίσης, μπορεί να υπερηφανεύεται για τα πυρομαχικά που διαπερνούν και σκάνε στα βακτήρια, για τις ομάδες αναγνώρισης, μια μυστική υπηρεσία και μια μονάδα στελέχωσης της άμυνας, που καθορίζει τη θέση και τη δύναμη των στρατευμάτων που θα αναπτυχθούν. [Nilsson 1987: 24]

Μικρά λευκά αιμοσφαίρια που ονομάζονται κοκκιόκύτταρα βρίσκονται «διαρκώς σε ετοιμότητα για έναν αστραπιαίο πόλεμο [blitzkrieg] εναντίον μικροοργανισμών» και αποτελούν το “πεζικό” του ανοσοποιητικού συστήματος (Nilsson 1987: 24). «Πλήθη πέφτουν στη μάχη και μαζί με τους ηττημένους αντιπάλους τους αποτελούν το πύον που συγκεντρώνεται στις πληγές» (Nilsson 1987: 24). Μεγαλύτερα μακροφάγα είναι ένας άλλος τύπος λευκών αιμοσφαιρίων που είναι η “τεθωρακισμένη μονάδα” του αμυντικού συστήματος. «Αυτά κυλούν μπροστά μέσω των ιστών... καταβροχθίζοντας οτιδήποτε δεν έχει κάποιο χρήσιμο ρόλο να παίξει εκεί» (Nilsson 1987: 25).

Ένα άλλο μέρος του ανοσοποιητικού συστήματος, το συμπλήρωμα,¹⁸ μπορεί «να τρυπήσει εχθρικούς οργανισμούς, έτσι ώστε οι ζωές τους να τερματιστούν» (Nilsson 1987: 24). Αυτές λειτουργούν ως «μαγνητικές νάρκες [που] έχουν απορροφηθεί προς το βακτήριο και το τρυπάνε, προκαλώντας την έκρηξή του» (Nilsson 1987: 72). Όταν το συμπλήρωμα «έρχεται με τη σωστή ακολουθία, πυροδοτείται σαν βόμβα, ανατινασσόμενο μέσω της κυτταρικής μεμβράνης του εισβολέα» (Jaret 1986: 720). Ένας τύπος λευκών αιμοσφαιρίων, ένα T-λεμφοκύτταρο για το οποίο η τεχνική επιστημονική ονομασία είναι “κύτταρο-δολοφόνος”, είναι «οι ειδικές μάχιμες μονάδες του ανοσοποιητικού συστήματος στον πόλεμο κατά του καρκίνου» (Nilsson 1987: 96). Τα κύτταρα-δολοφόνοι «καταφέρνουν χτυπήματα», «επιτίθενται» και «εφορμούν» (Nilsson 1987: 96, 98, 100). «Τα T-λεμφοκύτταρα δολοφόνοι είναι αμείλικτα. Πλευρίζοντας μολυσμένα κύτταρα, βάλλουν με θανατηφόρες πρωτεΐνες την κυτταρική μεμβράνη. Τρύπες σχηματίζονται εκεί όπου χτύπησαν τα πρωτεϊνικά μόρια, και από το κύτταρο, καθώς πεθαίνει, εκχύνεται το εσωτερικό του» (Jaroff 1988: 59). Η μεγάλη ποικιλία διαφορετικών “όπλων” είναι ένα προϊόν εξελικτικής προσαρμογής στις

¹⁷ Βλ. Rather και Frerichs (1972) για τις πρώτες χρήσεις στρατιωτικών μεταφορών στη δυτική ιατρική.

¹⁸ [σ.τ.Μ.] Αυτό που η Emily Martin ονομάζει «συμπληρωματικό σύστημα» [complement system], στην ελληνική ιατρική ορολογία ονομάζεται «συμπλήρωμα» επειδή είναι μέρος του ανοσοποιητικού συστήματος και δεν αποτελεί ξεχωριστό/αυτόνομο σύστημα.

μεταβαλλόμενες ανάγκες της άμυνας: «Ακριβώς όπως τα σύγχρονα οπλοστάσια αλλάζουν συνεχώς καθώς τα όπλα ενός πιθανού εχθρού γίνονται πιο περίπλοκα, έτσι το ανοσοποιητικό μας σύστημα έχει προσαρμοστεί το ίδιο πολλές φορές προκειμένου να αντιμετωπίσει κινήσεις επιβίωσης που πραγματοποιούνται από τον κόσμο των μικροβίων για να προστατεύσουν τον εαυτό τους» (Dwyer 1988: 28).

Αν και η μεταφορά του πολέμου ενάντια σε έναν εξωτερικό εχθρό κυριαρχεί στις περιγραφές αυτές, και μια άλλη μεταφορά παίζει σχεδόν τόσο μεγάλο ρόλο: το σώμα ως αστυνομικό κράτος¹⁹. Κάθε κύτταρο του σώματος είναι εξοπλισμένο με

“αποδεικτικό της ταυτότητας” –μία ειδική σύνθεση των πρωτεϊνικών μορίων στο εξωτερικό... αυτά αποτελούν το δελτίο ταυτότητας του κυττάρου, προστατεύοντάς το από την αστυνομική δύναμη του ίδιου του σώματος, (από) το ανοσοποιητικό σύστημα... Η αστυνομική δύναμη του ανθρώπινου σώματος είναι προγραμματισμένη να διακρίνει ανάμεσα στους καλόπιστους κατοίκους και τους παράνομους ξένους –μία ικανότητα θεμελιώδης για τις σωματικές δυνάμεις της αυτοάμυνας. [Nilsson 1987: 21]

Αυτό που ταυτοποιεί έναν κάτοικο παρομοιάζεται με το να μιλά κάποιος μια εθνική γλώσσα: «Ένα ανοσοποιητικό κύτταρο πέφτει πάνω σε ένα βακτήριο και λέει: «Επ, αυτός ο τύπος δεν μιλάει τη γλώσσα μας, είναι ένας εισβολέας». Αυτή είναι άμυνα» (Lengy, όπως αναφέρεται στο Jarret 1986: 733).

Τα Τ-λεμφοκύτταρα είναι σε θέση να «θυμούνται για δεκαετίες» την ταυτότητα των ξένων αντιγόνων:

Οι περιγραφές των εισβολέων αποθηκεύονται στα τεράστια ποινικά αρχεία του ανοσοποιητικού συστήματος. Όταν μια ουσία που ταιριάζει με μια από τις αποθηκευμένες περιγραφές εμφανιστεί μια ακόμη φορά, τα κύτταρα μνήμης προσβλέπουν στην ταχεία παραγωγή αντισωμάτων για την καταπολέμηση της. Η εισβολή ηττάται πριν μπορέσει να μας αρρωστήσει. Έχουμε αποκτήσει *ανοσία*. [Nilsson 1987:

¹⁹ Κατά καιρούς η “αστυνομία” μοιάζει περισσότερο με τις αντιτρομοκρατικές μονάδες, όπως αρμόζει στο έργο της εύρεσης εσωτερικών εχθρών, οι οποίοι είναι αποφασισμένοι να καταστρέψουν. Η Paula Treichler επισημαίνει ότι ο ιός του AIDS είναι ένας «κατάσκοπος του κατάσκοπου, ικανός για κάθε εξαπάτηση... ένας τρομοκράτης του τρομοκράτη, ένας Abu Nidal των ιών» (1987: 282). [σ.τ.Μ. Ο Abu Nidal (1937-2002) ήταν ένας από τους ιδρυτές της παλαιστινιακής οργάνωσης Φατάχ [Fatah] με συμμετοχή στο σχεδιασμό πολλών επιθέσεων, ο θάνατος του οποίου αποδόθηκε είτε σε δολοφονία είτε σε αυτοκτονία (ανάλογα με τις πηγές).]

Τι συμβαίνει σε αυτούς τους παράνομους ξένους όταν εντοπίζονται; “Εκτελούνται” σε ένα “κελί θανάτου” (η πεπτική κοιλότητα μέσα σε ένα κύτταρο σίτισης) (Nilsson 1987: 25, 31, 76, 81). «Όταν οι τοίχοι έχουν κλείσει γύρω από τον εχθρό, η εκτέλεση –φαγοκυττάρωση– λαμβάνει χώρα. Ο κρατούμενος κατακλύζεται με υπεροξειδίο του υδρογόνου ή άλλες θανατηφόρες τοξίνες. Τα πεπτικά ένζυμα αποστέλλονται μέσα στο θάλαμο του θανάτου για να διαλύσουν το βακτήριο» (Nilsson 1987: 81).

Ένα αστυνομικό κράτος φυσικά απαιτεί έναν άρτια εκπαιδευμένο διοικητικό μηχανισμό και ένα τμήμα προσωπικού για το πεδίο. Το σώμα παρέχει αυτά τα πράγματα σε “τεχνικές σχολές”, “θέσεις κατά-ρτισης” που βρίσκονται στους λεμφοαδένες, στο θύμο αδένια και αλλού (Jarret 1986: 716· Nilsson 1987: 26). «[Τα λεμφοκύτταρα] είναι σαν λευκές σελίδες: δεν ξέρουν τίποτα και πρέπει να μάθουν από το μηδέν» (Nilsson 1987: 26).

Αυτές οι μεταφορές λειτουργούν εύκολα για εκείνες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες μπορεί κανείς να δει «βλήματα», «νάρκες», «χημικό πόλεμο», ή πυρομαχικά ελεύθερων σκοπευτών. Μπαίνουν σε μελάδες όταν οι αμυντικές δυνάμεις φαίνεται να λειτουργούν αναπόφευκτα *καταβροχθίζοντας* τα θύματά τους. Έχουμε συνηθίσει να ανατινάζουν τους ανθρώπους στο πεδίο της μάχης ή να τους δηλητηριάζουν, αλλά δεν είμαστε εξοικειωμένοι με το να τους τρώνε. Παρατηρήστε σε αυτά τα παραδείγματα πώς οι μεταφορές κινούνται πέρα δώθε ανάμεσα στον πόλεμο και τη λήψη τροφής. «Από τη στιγμή που [το λευκό αιμοσφαίριο] έχει φτάσει το στόχο του (π.χ. ένα βακτήριο), χρησιμοποιεί τη *φαγοκυττάρωση*, μια διαδικασία η οποία, πολύ απλά, συνεπάγεται ο αμυνόμενος να τρώει τον επιτιθέμενο» (Nilsson 1987: 25). Τα αντισώματα που συνδέονται με τα κύτταρα του εχθρού δεν φαίνονται σε αυτό το πλαίσιο ως δελτία ταυτότητας, που αναζητούνται από τη μυστική αστυνομία, αλλά ως “ορεκτικά” ή ως ένα “απερτιφ” (Nilsson 1987: 72, 78).

Τα κύτταρα σίτισης περνούν μέσα από τα τοιχώματα των αιμοφόρων αγγείων και κινούνται προς τον εχθρό με αμοιβαδοειδείς κινήσεις. Τα αντισώματα τους ανοίγουν την όρεξη και, στην επαφή με τα βακτήρια, τα κύτταρα σίτισης αρχίζουν κατευθείαν να τα καταπίνουν. Η μάχη είναι σε πλήρη ένταση. [Nilsson 1987: 29]

Σε ένα άλλο παράδειγμα, «ισχυρές χημικές ουσίες μέσα στο μακροφάγο θα ρίξουν κάτω και θα καταστρέψουν τα συστατικά στοιχεία των κυττάρων εισβολέων. Το μακροφάγο κυριολεκτικά τρώει τον εχθρό, χωνεύοντας και μεταβολίζοντας τα υλικά του» (Jaret 1986: 718-719). Τέλος, όταν διεγείρονται από τα Τ-Λεμφοκύτταρα για να επιτεθούν στους ιούς, τα μακροφάγα “πέφτουν απότομα” σε μια “μανία φαγώματος”. «Δεν είναι απαραίτητο πως τρώνε πιο γρήγορα», σημειώνει ο δρ Richard Johnston, Jr, από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Pennsylvania, «αλλά σκοτώνουν αποτελεσματικότερα» (αναφέρεται στο Jaroff 1988: 59).

Στη μεταφορά του πολέμου, τα κοκκιοκύτταρα είναι το πεζικό που χάνεται σε μεγάλους αριθμούς· τα μακροφάγα, [είναι] τα τεθωρακισμένα άρματα μάχης. Όταν η καταβρόχθιση εισάγεται στην εικόνα, καταλήγουμε στον κανιβαλισμό: «Κατά τη διάρκεια μιας λοίμωξης, όταν εκατομμύρια επί εκατομμυρίων κοκκιοκύτταρα χάνονται στον αγώνα ενάντια στους εισβολείς, μέρος της αποστολής των μακροφάγων είναι να καταπιούν νεκρά μικροφάγα [microphages] –ένα φαινόμενο που θα μπορούσε να περιγραφεί ως ένα είδος κανιβαλισμού μικρής κλίμακας» (Nilsson 1987: 25).

Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στο είδος των λαϊκών περιγραφών που έχω παραθέσει μέχρι στιγμής και στη γλώσσα των περισσότερο τεχνικών επιστημονικών δημοσιεύσεων; Αν και αυτό είναι ένα ζήτημα που θα διερευνηθεί πληρέστερα σε έρευνα που δεν έχω ακόμη ολοκληρώσει, σε ένα γενικό επίπεδο είναι σαφές ότι οι εκλαϊκευμένες περιγραφές συχνά απλά πηγαίνουν τις μεταφορές που εμφανίζονται στα επιστημονικά κείμενα λίγα βήματα παραπέρα.²⁰ Για την ανάλυση αυτή θα αντλήσω από επιτόπια έρευνα ενός έτους σε ένα πανεπιστημιακό τμήμα ανοσολογίας, όπου παρακολούθησα τακτικά μαθήματα, σεμινάρια του τμήματος, και μια λέσχη έκδοσης περιοδικού. Επιπλέον παρακολούθησα όλες τις συνεδρίες σχεδιασμού μιας ερευνητικής ομάδας μέσα από το τμήμα. Σε συνδυασμό με την έρευνα της ομάδας αυτής, έμαθα μια πρότυπη πειραματική διαδικασία (Western blot) και βοήθησα να πραγματοποιηθεί μια σειρά πειραμάτων. Συμβουλευτήκα όλα τα σύγχρονα κείμενα ή όσα

²⁰ Η μελέτη με την οποία ασχολούμαι επί του παρόντος, “Επιστήμη και γνώση του σώματος”, εστιάζει στο πώς οι ιδέες και οι πρακτικές που σχετίζονται με την ανοσολογία αναπτύσσονται με την πάροδο του χρόνου στα ερευνητικά εργαστήρια, στις αστικές γειτονίες και σε κλινικό περιβάλλον. Αυτή η έρευνα θα τροποποιήσει αναμφίβολα κάποιες από τις ιδέες που προτάθηκαν σε αυτό το άρθρο.

προτείνονται σε προπτυχιακά μαθήματα σχετικά με την ανοσολογία σε αυτό το τμήμα αλλά και σε μεταπτυχιακά και προπτυχιακά μαθήματα ανοσολογίας σε ένα άλλο τμήμα του πανεπιστημίου (δηλαδή, Hood et al 1984· Kimball 1986· Paul 1989· Roitt, Brostoff, και Male 1985· Sell 1987· και Stites, Stobo, και Wells 1987).

Μια κύρια εικόνα σε ολόκληρη σχεδόν την επιστημονική βιβλιογραφία σχετικά με το ανοσοποιητικό σύστημα είναι η διάκριση μεταξύ του εαυτού και του μη-εαυτού, μια διάκριση που συντηρείται από μια άμυνα βασισμένη στη δολοφονία του μη-εαυτού. Το εισαγωγικό σημείωμα από ένα πρόσφατο τεύχος του *Science*, “Αναγνωρίζοντας τον Εαυτό από το Μη-εαυτό”, αρχίζει ως εξής: «Από όλα τα μυστήρια της μοντέρνας επιστήμης, ο μηχανισμός αναγνώρισης του εαυτού έναντι του μη-εαυτού στο ανοσοποιητικό σύστημα κατατάσσεται στην, ή κοντά στην, κορυφή. Το ανοσοποιητικό σύστημα είναι σχεδιασμένο ώστε να αναγνωρίζει τους ξένους εισβολείς» (Koshland 1990: 1273). Ένα τρέχον κλινικό εγχειρίδιο ξεκινά, «Η λειτουργία του ανοσοποιητικού συστήματος είναι να διακρίνει τον εαυτό από το μη-εαυτό και να εξαλείφει τον τελευταίο» (Kesarwala και Fischer 1988: 1). Ενώ ένα διδακτικό εγχειρίδιο κλείνει το πρώτο κεφάλαιο με ένα τμήμα με τίτλο “Εαυτός εναντίον Μη-εαυτού”: «Όποιο και αν είναι το χρονικό πλαίσιο, η ανάπτυξη της ανοσοεπάρκειας αντιπροσωπεύει ένα ορόσημο στη ζωή του ζώου. Αυτή τη στιγμή ο οργανισμός μαθαίνει να αντιδιαστέλει τον “εαυτό” του από το “μη-εαυτό”» (Kimball 1986: 14).

Επίσης ακολουθούν οικειόνοες ενός αστυνομικού κράτους με αντίστοιχη εκπαίδευση του προσωπικού ώστε να προστατεύει τα σύνορά του: η άμυνα πραγματοποιείται από «επαγγελματίες φαγοκύτταρα» (Stites, Stobo, και Wells 1987: 170).

Τα κύτταρα και τα μόρια αυτού του αμυντικού δικτύου επιτηρούν συνεχώς για λοιμογόνους μικροοργανισμούς. Αναγνωρίζουν μια σχεδόν απεριόριστη ποικιλία ξένων κυττάρων και ουσιών, διακρίνοντάς τες από αυτές που προέρχονται από τον ίδιο τον οργανισμό. Όταν ένα παθογόνο εισέρχεται στο σώμα, το αιχνεύουν και κινητοποιούνται για να το εξαλείψουν. “Θυμούνται” κάθε λοίμωξη, έτσι ώστε μια δεύτερη έκθεση στον ίδιο οργανισμό αντιμετωπίζεται περισσότερο αποτελεσματικά. Επιπλέον, όλα αυτά τα κάνουν με έναν πολύ μικρό αμυντικό προϋπολογισμό, απαιτώντας μόνο ένα λογικό μερίδιο του γονιδιώματος και των πόρων του σώματος. [Tonegawa

1985: 72].

Γλώσσα όπως αυτή είναι κοινός τόπος, όχι μόνο σε κείμενα²¹ αλλά και σε επεξηγήσεις σε σεμινάρια και μαθήματα. Μια φορά σε μια συζήτηση, σε λέσχη έκδοσης περιοδικού, αναφορικά με ένα άρθρο για τις λειτουργίες των Τ-λεμφοκυττάρων, μέτρησα δεκάδες χρήσεις των λέξεων «σκοτώνει» ή «δολοφονία».

Το σώμα και το έθνος

Αυτές οι εικόνες των οντοτήτων μέσα στο σώμα μας σχετίζονται με πολύπλοκους τρόπους με κοινωνικές μορφές διάχυτες στην εποχή μας. Σκεφτείτε, για παράδειγμα, τις περιγραφές των Benedict Anderson και Ernest Gellner για το σύγχρονο έθνος-κράτος. Και οι δύο συγγραφείς τονίζουν το σημαντικό ρόλο της επικοινωνίας στην ταυτότητα του έθνους-κράτους.

[Το] κεντρικό μήνυμα είναι πως η γλώσσα και το στυλ των μεταδόσεων είναι [sic] σημαντικά, πως μόνο όποιος μπορεί να τα καταλάβει, ή μπορεί να πετύχει τέτοια κατανόηση, περιλαμβάνεται σε μια ηθική και οικονομική κοινότητα, και ότι όποιος δεν το κάνει και δεν μπορεί αποκλείεται. [Gellner 1983: 127].

Ανακαλέστε την έμφαση που δίνεται στο ανοσοποιητικό σύστημα ως ένα δίκτυο αμοιβαίας επικοινωνίας και η μετάφραση ενός ξένου κυττάρου που εισβάλλει ως «κάποιου που δεν μιλάει τη γλώσσα μας». Μερικές φορές, όπως σε αυτό το παράδειγμα, ξένα κύτταρα εισβολείς που παρεισφρύνουν συγκρίνονται ρητά με άτομα διαφορετικής εθνικής προέλευσης:²²

Όταν είστε ο σε συνεχή εγρήγορση προστάτης του ιερού περιβάλλοντος ενός σώματος, οτιδήποτε ξένο που θα τολμήσει να εισβάλει σ' αυτό το περιβάλλον πρέπει να εντοπίζεται γρήγορα και να απομακρύνεται. Ωστόσο, η εύρεση ορισμένων εισβολέων και η αναγνώρισή τους ως ξένων μπορεί να είναι πολύ δύσκολη... Μπορεί να είναι τόσο δύσκολο για το ανοσοποιητικό μας σύστημα να

²¹ Βλ. επίσης Roitt, Brostoff και Male (1985: 2.8) σχετικά με το «φίλι του θανάτου» και (1985: 18.11) σχετικά με την ανοσοεπιτήρηση.

²² Ο ασυνείδητος σωβινισμός ή ακόμη και ρατσισμός αυτής της παρατήρησης (όπως και άλλων σημείων στο βιβλίο του Dwyer) χρήζει σχολιασμού.

ανιχνεύσει την ετερότητα, όπως θα ήταν για έναν Καυκάσιο να ξεχωρίσει ένα συγκεκριμένο Κινέζο παρείσακτο σε μια κατάμεστη τελετή στην κεντρική πλατεία του Πεκίνου. [Dwyer 1988: 29]

Σκεφτείτε ξανά την έλλειψη δομών διαμεσολάβησης μεταξύ ατόμου και κράτους στο σύγχρονο έθνος κράτος.

[Τα εθνικά κράτη] δεν είναι ιδιαίτερα προικισμένα με άκαμπτες εσωτερικές υπο-ομαδοποιήσεις· οι πληθυσμοί τους είναι ανώνυμοι, ρευστοί και κινητικοί και παραμένουν μη διαμεσολαβούμενοι· το άτομο ανήκει άμεσα σε αυτούς, χάρη στο πολιτισμικό του ύφος και όχι χάρη στην ιδιότητα του μέλους εσωτερικών υπο-ομάδων. Η ομοιογένεια, η εγγραματοσύνη, η ανωνυμία είναι τα γνωρίσματα κλειδιά. [Gellner 1983: 138]

Στην εκλαϊκευμένη εικόνα του ανοσοποιητικού συστήματος, βλέπουμε μεμονωμένα κύτταρα να ξεκινούν δυναμικά στο σώμα για να προστατεύσουν το ομοιογενές εσωτερικό του από επίθεση. Αυτά τα κύτταρα είναι άτομα που περιφέρονται με ρευστό τρόπο στο αίμα και τη λέμφο εντός του σώματος: «Το ανοσοποιητικό σύστημα αποτελείται από ένα δίκτυο διασύνδεσης οργάνων και ιστών ανάμεσα στα οποία υπάρχει μια βαριά και αδιάκοπη κυκλοφορία κυττάρων. Αυτή η κυτταρική κυκλοφορία πραγματοποιείται κατά μήκος της ροής του αίματος και της λέμφου» (Kimball 1986: 131).

Υπάρχουν δομές που παράγουν και «εκπαιδεύουν» τα κύτταρα αυτά, κυρίως ο θύμος αδένας και ο μυελός των οστών. Όπως επεσήμανα, αυτοί οι «εκπαιδευτικοί θεσμοί» είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της κοινής γλώσσας που συνέχει τον πληθυσμό των κυττάρων και τους παρέχουν τη δυνατότητα να διακρίνουν τον εαυτό από το μη-εαυτό²³. Αλλά αυτές οι δομές δεν συνεχίζουν οι ίδιες να ελέγχουν την ανοσολογική απάντηση, αφού έχουν παράξει και εκπαιδεύσει τα κύτταρα. Όπως περιγράφει ο Jaret, «το ανθρώπινο ανοσοποιητικό σύστημα δεν ελέγχεται από οποιοδήποτε κεντρικό όργανο, όπως είναι ο εγκέφαλος. Αντίθετα, έχει αναπτυχθεί ώστε να λειτουργεί ως ένα είδος βιολογικής δημοκρατίας, όπου τα μεμονωμένα μέλη επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους μέσα από ένα δίκτυο πληροφοριών τρομερής εμβέλειας» (1986: 709).

Τέλος, φαίνεται να είναι μέρος του ορισμού του χαρακτήρα του

²³ Βλέπε Gellner (1983: 138) σχετικά με τη σημασία των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στη λειτουργία των εθνικών κρατών.

έθνους-κράτους ότι η επικράτειά του είναι περιορισμένη: «το έθνος συλλαμβάνεται με τη φαντασία ως οριοθετημένο, γιατί ακόμη και το μεγαλύτερο από αυτά, που περιλαμβάνει ίσως και ένα δισεκατομμύριο ανθρώπινες ζωές, έχει καθορισμένα, έστω κι αν είναι ελαστικά, σύνορα, πέρα από τα οποία βρίσκονται άλλα έθνη. Κανένα έθνος δεν φαντάζεται τον εαυτό του να ταυτίζεται με την ανθρωπότητα» (Anderson, 1983: 7). Στη διατήρηση των συνόρων, φυσικά, βρίσκονται πολλές από τις συγκρούσεις μεταξύ των εθνών-κρατών· και στην προστασία των συνόρων του ενάντια στην εισβολή από άλλους, εξίσου ισχυρούς οργανισμούς, βρίσκονται οι πολεμοχαρείς δραστηριότητες του ανοσοποιητικού συστήματος.

Αν και ο Anderson τονίζει τη δυνητικά ισότιμη πτυχή των εθνών, στην οποία οι εσωτερικές ιεραρχίες εξισώνονται από σεβασμό προς τον καθορισμό των εθνικών συνόρων, ο Dumont υπογραμμίζει τον τρόπο που οι εθνικιστικές ιδεολογίες συχνά μεταφέρουν στο εσωτερικό τους ένα είδος καταπιεσμένης ιεραρχίας (Dumont, 1986). Για τον Dumont, ο εθνικισμός περιλαμβάνει την εμφάνιση του ατομικισμού και της ισοπολιτείας που «είναι ένας ιδιαίτερος μετασχηματισμός της ιεραρχίας... σύμφωνα με τον οποίο η ιεραρχία και η αποτίμησή της της διαφοράς καταπιέζονται. Ο ρατσισμός είναι μια ιδιοκτησία της καταπιεσμένης ιεραρχίας» (Karfferer 1989: 164). Ως εκ τούτου «ο Dumont βλέπει τον εθνικισμό, επειδή εμποτίζει την ατομικιστική και την εξισωτική ιδεολογία, ως δυνητικά αναπόσπαστο μέρος της γένεσης του δυτικού ολοκληρωτισμού, του φασισμού και του ρατσισμού» (Karfferer 1989: 164). Ο κόσμος του ανοσοποιητικού συστήματος εμπεριέχει επίσης ένα είδος καταπιεσμένης ιεραρχίας καθώς παρουσιάζεται ως ένα σύστημα προσανατολισμένο στη διατήρηση των εξωτερικών του συνόρων και την αμοιβαία αλληλεπίδραση στο εσωτερικό του. Συγκρίνετε δύο κατηγορίες κυττάρων του ανοσοποιητικού συστήματος: τα φαγοκύτταρα (τα μακροφάγα είναι ένας τύπος), τα οποία περικυκλώνουν και χωνεύουν ξένους οργανισμούς· και τα Τ-λεμφοκύτταρα που καταστρέφουν ξένους οργανισμούς πυροβολώντας τα ή μεταφέροντας σ' αυτά τοξίνες. Τα φαγοκύτταρα είναι εξελικτικά μια κατώτερη μορφή κυττάρων και βρίσκονται ακόμη και σε τόσο πρωτόγονους οργανισμούς όπως τα σκουλήκια (Roitt, Brostoff και Male 1985: 2.1)· τα Τ-λεμφοκύτταρα είναι πιο αναπτυγμένα εξελικτικά και έχουν ανώτερες λειτουργίες, όπως η μνήμη (Jaroff 1988: 60· Roitt, Brostoff και Male 1985: 2.5). Είναι μόνο αυτά τα εξελιγμένα

κύτταρα που «παρακολουθούν τις τεχνικές σχολές του ανοσοποιητικού συστήματος» (Nilsson 1987: 26).

Υπάρχει σαφώς ένας ιεραρχικός καταμερισμός της εργασίας εδώ, που σε κάποιο βαθμό διέπεται από τις έμφυλες κατηγορίες. Εκ πρώτης όψεως, υπάρχουν προφανείς συσχετισμοί του θηλυκού με την εγκόλπωση και την περικύκλωση των φαγοκυττάρων και προφανείς συνδέσεις του αρσενικού με τη διείσδυση ή την έγχυση των Τ-λεμφοκυττάρων²⁴. Επιπλέον, πολλοί μελετητές έχουν επιστημονικά τεκμηριώσει τη συχνή συμβολική συσχέτιση των γυναικών με υποδεέστερες λειτουργίες, και ειδικά με την έλλειψη, παντελή ή σε μικρότερο βαθμό, των νοητικών λειτουργιών.

Ακόμη, τα φαγοκύτταρα είναι τα κύτταρα που είναι οι «νοικοκυραίοι» (Jaret 1986) του σώματος, καθαρίζοντας τη βρωμιά και τα απομεινάρια συμπεριλαμβανομένων των «πτωμάτων» τόσο των δικών του όσο και των ξένων κυττάρων. (Ενας ανοσολόγος τα αποκάλεσε «μικρούς δουλευταράδες»²⁵).

Οι πρώτοι αμυνόμενοι που θα φτάσουν είναι τα φαγοκύτταρα –οι οδοκαθαριστές του συστήματος. Τα φαγοκύτταρα καθαρίζουν συνεχώς τις περιοχές του σώματός μας, όντας σε επιφυλακή για οτιδήποτε φαίνεται εκτός θέσης. Ό, τι βρίσκουν το καταβροχθίζουν και το καταναλώνουν. Τα φαγοκύτταρα δεν είναι επιλεκτικά. Θα φάνε οτιδήποτε ύποπτο βρουν στην κυκλοφορία του αίματος, στους ιστούς, ή στο λεμφικό σύστημα. [Jaret 1986: 715]²⁶

Πέρα από αυτό, όταν ένα φαγοκύτταρο κινείται για να περικυκλώσει ένα μικροοργανισμό, οι ιδίες του οι επεκτάσεις ονομάζονται «ψευδοπόδια» ή ψεύτικα πόδια. Αυτά τα «πόδια» περικυκλώνουν το σωματίδιο και το μεταφέρουν εντός τους (Jaret 1986: 717· Jaroff 1988: 57-58· Leijh, Furth

²⁴ Η Lauren Berlant μου επισήμανε ότι στις αρχές της Αναγέννησης στην εικονοποιία για τις γυναίκες, [αυτές] συνδέονται με τους άλλους απλώς μέσω των σωματών τους, ενώ οι άντρες συνδέονται πάντα μέσω ενός διαμεσολαβητικού εργαλείου, όπως ένα όπλο. Το ότι ένα μακροφάγο εγκοιλώνει μόνο με το «σώμα» του μπορεί να είναι μέρος αυτού που το κάνει να φαίνεται γυναικείο στην πολιτισμική μας παράδοση.

²⁵ Τη φράση μου μετέφερε η Paula Treichler σε προσωπική μας συνομιλία.

²⁶ Πρόσφατες εργασίες στην ανθρωπολογία έχουν δείξει την ευρύτατη σχέση των γυναικών σε ταφικές τελετουργίες με τον καθαρισμό της βρωμιάς και της ρύπανσης του θανάτου (Bloch και Parry 1982). Ειδικά, όπως φαίνεται από την πλεονεκτική σκοπιά των ανδρών, τα σώματα των γυναικών παράγουν την περισσότερη ποσότητα βρώμικων, μωρών πραγμάτων στο σύμπαν και συνεπώς είναι υπεύθυνα για να μεταφέρουν μακριά τη βρωμιά του πτώματος στις κηδείες.

και Zwet 1986: 46.2). Για να ολοκληρώσουμε τις εικόνες που μπορεί να έρθουν στο μυαλό με τη σκέψη δύο ποδιών που ανοίγουν διάπλατα για να καταβροχθίσουν κάτι ξένο, αυτή η διαδικασία σχηματισμού ενός θύλακα ονομάζεται «εγκόλπωση» [invagination] (Vander, Sherman και Luciano 1980: 527). Ακόμα περισσότερο πλήρες ψυχοσεξουαλικών υπονοουμένων είναι το γεγονός ότι ο θύλακας “του κόλπου” ανάμεσα στα πόδια του βακτηριοφάγου είναι επίσης ένα «κύτταρο θανάτου», το οποίο θα εκτελέσει και στη συνέχεια θα φάει το θήραμά του²⁷.

Τα εκθληλυμένα, πρωτόγονα φαγοκύτταρα σκοτώνουν καταβροχθίζοντας και τρώγοντας “τον εχθρό”. Συχνά πεθαίνουν κατά τη διαδικασία, αλλά ο θάνατός τους θεωρείται ρουτίνα και δεν είναι ασυνήθιστος. Ένας τύπος φαγοκυττάρων, το μακροφάγο, πεθαίνει συχνά επειδή καταβροχθίζει κάτι *πολύ μεγάλο και αιχμηρό*, που το διατρύπα (περισσότερο πρόσφορο υλικό για ψυχοσεξουαλική ανάλυση). Ο Nilsson σχολιάζει σε μια εικονογράφηση ινών αμιάντου που διατρύπουν ένα μακροφάγο: «Δεν έχει νόημα: ο αμιάντος δεν συντρίβεται και το μακροφάγο νικιέται» (1987: 129).

Τα αρρενοποιημένα T-λεμφοκύτταρα, ωστόσο, σκοτώνουν με διείσδυση ή με έγχυση. Μερικές φορές πεθαίνουν επίσης κι αυτά, αλλά ο θάνατός τους λαμβάνει χώρα σε ένα πεδίο μάχης όπου εκτοξεύουν βλήματα και δηλητηριώδεις ουσίες. Η ηρωική εικονοποιία συνδέεται απευθείας με αυτά, όπως σε ένα παράδειγμα, ο Δαβίδ (το T-λεμφοκύτταρο) παλεύει με τον Γολιάθ (καρκινικό κύτταρο). «Ένα κύτταρο-δολοφόνος –εδώ με αμφίσηση τέρατος– γραπώνει έναν ιστό ενός πρωτοπλάσματος από ένα μεγάλο καρκινικό κύτταρο καθώς αρχίζει να διεισδύει στον εχθρό. Ο Γολιάθ συναντά το Δαβίδ: ο γίγαντας σπάνια επιβιώνει από τη συνάντησή με το μικρό κύτταρο-δολοφόνο» (Nilsson 1987: 100).

Τί κάνει η εικονοποιία:

Η ανοσολογία είναι μια επιστήμη που πρόσφατα θεσμοθετήθηκε.

²⁷ Κατά κάποιο τρόπο αυτές οι μεταφορές παρουσιάζονται έτσι ώστε η συνολική δύναμή τους να μην είναι προφανής. Εν μέρει, οι εικόνες εμφανίζονται σε ξεχωριστά μέρη, εγκόλπωση σε μια περιγραφή, ψευδοπόδια στην άλλη. Για υλικό, το οποίο να περιγράφει τις ιστορικές ρίζες ή την ψυχαναλυτική προέλευση της σύνδεσης ανάμεσα στο θηλυκό και το θάνατο, βλ. Abraham και Torok (1986), Auerbach (1982) και Theweleit (1987). Για μια άλλη αρένα στην οποία ο απειλητικός κίνδυνος προσδένεται με εικόνες του θηλυκού “άλλου”, βλ. Said (1978: 57).

Μολονότι αυτού του είδους οι οντότητες όπως τα μακροφάγα, τα λεμφοκύτταρα, τα αντισώματα και τα αντιγόνα είχαν εντοπιστεί νωρίτερα, δεν ήταν παρά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1960 που η έννοια του ανοσοποιητικού *συστήματος* ως τέτοιου υπήρξε (Moulin 1989). Μόνο τότε τα μακροφάγα, τα λεμφοκύτταρα και άλλα κύτταρα αρχίζουν να θεωρούνται ως μέρος ενός αμοιβαία αλληλεπιδρώντος, αυτορρυθμιζόμενου, συνολικού σωματικού συστήματος. Σε γενικές γραμμές ήταν τη δεκαετία του 1970 που τμήματα της ανοσολογίας εμφανίστηκαν σε αμερικάνικα ή άλλα πανεπιστήμια. Δημοφιλείς απεικονίσεις των λειτουργιών του ανοσοποιητικού συστήματος άρχισαν μόνο μετά από εκείνη την περίοδο και αυξήθηκαν σταδιακά μόνο από τη δεκαετία του 1980. Ως εκ τούτου, δεδομένου ότι το σύγχρονο έθνος-κράτος υπάρχει για πάνω από εκατό χρόνια, ίσως δεν προκαλεί καν ιδιαίτερη έκπληξη ότι τέτοια εικονοποιία πρέπει να ενσωματωθεί από μια επιστήμη που αναπτύσσεται. Θα μπορούσε επίσης να φανεί ότι δεν θα υπάρχει καμία ιδεολογική “εργασία” για τέτοιες εικόνες, από τη στιγμή που οι μορφές που αντανakλούν είναι ήδη τόσο καλά εδραιωμένες ώστε να μην επιδέχονται αμφισβήτηση.²⁸

Ας υποθέσουμε πως ένα είδος ιδεολογικής εργασίας που εικόνες όπως αυτές μπορούν να κάνουν είναι να παρουσιαστεί μια βίαιη καταστροφή ως συνηθισμένη και ως μέρος της αναγκαιότητας της καθημερινής ζωής. Ίσως όταν τα κείμενα ολισθαίνουν μεταξύ πολέμου και καταβρόχθισης στην πραγματικότητα εξημερώνουν τη βία. Σε μια άλλη επιστημονική γλώσσα, που χρησιμοποιείται από διανοούμενους πυρηνικής άμυνας, ο Carol Cohn (1987) προτείνει λέξεις και εικόνες που λαμβάνονται από το σπίτι και το αγρόκτημα να χρησιμεύουν για να αμβλύνουν την πραγματικότητα των μαζικών καταστροφικών δυνάμεων. Για παράδειγμα, το να μπορέσει να δει κάποιος έναν πυρηνικό πύραυλο ονομάζεται «χαϊδεύει τη βόμβα» [patting the bomb], και οι πύραυλοι οι ίδιοι φυλάσσονται σε «σιλό» [silo]. Στον τομέα της ανοσολογίας η μετατόπιση της εικονοποιίας από τον πόλεμο στη διατροφή μπορεί ομοίως να μας αποσπάσει από το να δούμε ότι τα κυτταρικά φαινόμενα κατασκευάζονται ως καθολικός πόλεμος. Η καταστροφή και ο θάνατος μπορεί να δώσουν τη θέση τους σε φιλικό, κοινωνικό γεύμα. Οποιαδήποτε εκτροπή επιτυγχάνοταν θα μπορούσε

²⁸ Η φράση «ιδεολογική εργασία» έχει χρησιμοποιηθεί από την Mary Rooney (1988) για να περιγράψει τις ενεργές διεργασίες που εμπλέκονται στη δημιουργία και την αμφισβήτηση των πολιτισμικών συστημάτων ιδεών και πρακτικών.

να είναι μόνο προσωρινή: η συνολική εικόνα που μεταφέρεται από αυτά τα κείμενα είναι εμφατικά αυτή «ενός σώματος σε πόλεμο». Ακόμη μερικές περιγραφές προχωρούν τόσο πολύ ώστε να μας προειδοποιούν επανειλημμένα ενάντια στο να σκεφτόμαστε πως οποιαδήποτε συμβάντα μέσα στο σώμα είναι αθώα: «επιφανειακώς ασήμαντα γεγονότα» είναι στην πραγματικότητα καθολικός πόλεμος (Nilsson 1987: 20)· «καρκινικά κύτταρα που ξεκουράζονται σε μια διαφάνεια» είναι μια «μη ειρηνική σκηνή» (Nilsson 1987: 102). Αυτό που μπορεί να φαίνεται αθώο είναι στην πραγματικότητα θανατηφόρο: κύτταρα-δολοφόνοι δίνουν σε καρκινικά κύτταρα ένα «δηλητηριώδες φιλί», ένα «φιλί του θανάτου» (Nilsson 1987: 105) που τα σκοτώνει· το κύτταρο-τροφοδότης περικλείει ένα βακτήριο σε μια «θανατηφόρα αγκαλιά» (Jaret 1986: 718· Nilsson 1987: 25).

Ένα άλλο είδος ιδεολογικής δουλειάς μπορεί να επιτευχθεί όταν μία δομή με ιεραρχικές σχέσεις ανάμεσα στα μέρη της τοποθετείται στο σώμα, μια δομή που σχετίζεται με τις υπάρχουσες στην κοινωνία ιεραρχίες. Στο μικροσκοπικό κόσμο των κυττάρων αυτών βλέπουμε στερεοτυπικά “αρσενικά” κύτταρα-δολοφόνους να διεισδύουν και στερεοτυπικά “γυναικεία” κύτταρα που καταβροχθίζουν και καθαρίζουν, άντρες ήρωες και γυναίκες σε «συμβιωτική υπηρεσία», για να χρησιμοποιήσω τη φράση της Jean Elshtain (1987: 198). Η “αντρική” δραστηριότητα αξιολογείται ως ηρωική και ζωποικός και η “γυναικεία” δραστηριότητα υποτιμάται ως συνηθισμένη και θνητή.

Η Jean Elshtain (1987), η Judith Stiehm (1982) και η Virginia Woolf (1929) υποστήριξαν όλες με διαφορετικούς τρόπους ότι στη Δυτική κουλτούρα ο πόλεμος εξαρτάται από τις γυναίκες για χάρη των οποίων οι άντρες ήρωες μπορεί να πεθάνουν. Η διατήρηση του μιλιταρισμού εξαρτάται από το κοινωνικό φύλο [gender] υπό την έννοια ότι δεν μπορεί να υπάρξει θάνατος ενός “ήρωα” χωρίς “μικρούς ειλωτες” [little drudges] να κρατούν τακτοποιημένα τα πράγματα στο σπίτι. Δεν υπάρχει πλήρης αντιστοιχία με τον κυτταρικό κόσμο, επειδή τα εκθλημμένα μακροφάγα βρίσκονται στο πεδίο της μάχης σκοτώνοντας (δηλαδή τρώγοντας) εισβολείς μαζί με τα αρρενοποιημένα Τα-λεμφοκύτταρα. Ωστόσο, υπάρχει μια ευδιάκριτη αναπαραγωγή της διαφοράς status μεταξύ τους με πολλούς τρόπους που έχω ήδη συζητήσει.

Αλλά δεν είναι σαφές αν το κοινωνικό φύλο είναι η μόνη επικάλυψη σε αυτό τον καταμερισμό εργασίας. Τα φαγοκύτταρα είναι τα κύτταρα που στην πραγματικότητα τρώνε πραγματικά άλλα κύτταρα που ανήκουν

στην κατηγορία “του εαυτού” και έτσι συμμετέχουν σε μια μορφή “κανιβαλισμού”. Ο William Arens έχει κάνει μια μελέτη της ιδεολογικής χρήσης του γνωρίσματος του κανιβαλισμού και βρίσκει ότι συχνά, αν όχι πάντα, συσχετίζεται με την απόδοση μιας χαμηλότερης ζωικής φύσης σε αυτούς που συμμετέχουν σε αυτόν (1979). Στην ανοσολογία τα φαγοκύτταρα θεωρούνται εκθλημμένα με κάποιους τρόπους, αλλά και απλώς “απολίτιστα” με άλλους τρόπους. Αυτοί οι «κανίβαλοι» τρώνε χωρίς διακρίσεις, βάρβαροι και άγριοι στην προθυμία τους να φάνε με κάθε τρόπο. Οι επιπτώσεις αυτής της απεικόνισης, με τους αλάνθαστους υπαινιγμούς για τη φυλή και την κοινωνική τάξη, θα διερευνηθούν παρακάτω.

Τί κάνουν οι άνθρωποι με την εικονοποιία;

Στην έρευνά μου άρχισα να ξεετάζω τον τρόπο με τον οποίο επιστήμονες και άλλοι αντιδρούν στην εικονοποιία του ανοσοποιητικού συστήματος όταν τους επισημαίνεται, ως έναν τρόπο να δω το ρόλο αυτών των κατασκευών στον ορισμό της προσωπικής ταυτότητας και στη δημιουργία του πολιτισμικού νοήματος. Οι επιστήμονες με τους οποίους συνεργάστηκα είχαν μια ποικιλία αντιδράσεων, αλλά κανένας δεν πρότεινε ότι θα ήταν δυνατόν (ή συχνά, ακόμα και επιθυμητό) να αντικαταστήσουν με διαφορετικές εικόνες το τωρινό μοντέλο πολέμου /εσωτερικής καθαρότητας. Ο επικεφαλής της ερευνητικής ομάδας ανοσολογίας στην οποία πραγματοποίησα συμμετοχική παρατήρηση με άκουσε προσεκτικά όταν περιέγραψα την εντύπωσή μου για το βαθμό στον οποίο κυριαρχούσε η εικονοποιία του πολέμου σε συζητήσεις του τμήματος, σε κουβέντες στο εργαστήριο και στην τεχνική βιβλιογραφία. Είχε εξαφθεί το ενδιαφέρον του αρκετά ώστε να μου αναφέρει αργότερα, στο τέλος ενός εξαμηνιαίου μαθήματος στο οποίο δίδασκε για το ανοσοποιητικό σύστημα, ότι είχε προσπαθήσει να εποπτεύει τη χρήση αυτής της γλώσσας από τη δικιά του μεριά. Είπε ότι κατά το πρώτο μισό του μαθήματος, για την ανοσοχημεία και τη γενετική, δεν χρησιμοποίησε καθόλου ορολογία πολέμου ή σκοτωμού. Αλλά χρησιμοποίησε τέτοιου είδους ορολογία στο δεύτερο εξάμηνο, όταν ασχολήθηκε με «εφαρμογές». Είδη αυτή την τελευταία γλώσσα αργότερα ως απλά μια συντομογραφία που χρησιμοποιείται προκειμένου να αποτελέσει έναν τρόπο εύκολου χειρισμού των

περίπλοκων ζητημάτων που οι φοιτητές έχουν ήδη καταλάβει. «Είναι δύσκολο να αποφευχθεί η αναφορά π.χ. σε κύτταρο-“δολοφόνο”, ή (να αποφευχθεί) η φράση πως το T-λεμφοκύτταρο “σκοτώνει” το μικρόβιο, παρόλο που η τάξη αντιλαμβάνεται ότι το T-λεμφοκύτταρο ενεργεί μόνο όταν ένας πολύπλοκος συνδυασμός άλλων παραγόντων λαμβάνει χώρα», μου είπε. Αναφέρθηκε στο πρώτο μισό του μαθήματος ως το “θεωρητικό” κομμάτι και στο δεύτερο ως το “εφαρμοσμένο”.

Όταν ρώτησα αν τα δύο μισά ήταν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, εκείνος απάντησε emphaticά «ναι». Επίσης σκέφτηκε ότι δεν θα επηρέαζε καθόλου το πρώτο μισό του μαθήματος αν χρησιμοποιούσε διαφορετική συντομογραφία στο δεύτερο μισό. Ισχυρίστηκε πως αν, ως πούμε, λέγαμε για τα κύτταρα πως «ελέγχουν» αντί για «σκοτώνουν», πάλι δεν θα επηρέαζε τη χημεία και τη γενετική.

Σ’ έναν άλλο επιστήμονα, που είναι αφοσιωμένος στο να γράφει εγχειρίδια βιολογίας έτσι ώστε να αντανakλούν λιγότερο τις πατριαρχικές και ιεραρχικές παραδοχές της κοινωνίας μας, δεν άρεσε η πολεμική εικονοποιία. Ωστόσο, μου σχολίασε πως δεν γνώριζε πως αλλιώς να περιγράψει το ανοσοποιητικό σύστημα. Η πολεμική μεταφορά του φαινόταν στην περίπτωση αυτή πως είναι η μόνη που ταιριάζει στα γεγονότα.

Σε ανθρώπους που πάσχουν από διαταραχές του ανοσοποιητικού συστήματος, η πολεμική γλώσσα μπορεί επίσης να φανεί απαράδεκτη. Ο δικός μου “φίλος”²⁹, με τον οποίο έκανα αναρίθμητες συζητήσεις σχετικά με τις φυσικές και συναισθηματικές όψεις του AIDS, δεν εξέφρασε ποτέ κάποιο δισταγμό ή κριτική σχετικά με τη χρήση αυτής της γλώσσας από το ιατρικό προσωπικό. Ωστόσο, ο ίδιος δεν χρησιμοποίησε ποτέ οποιαδήποτε στρατιωτική ή σχετική-με-το-έθνος-κράτος εικονοποιία για να περιγράψει αυτό που συνέβαινε σε αυτόν ή αυτό που υποτίθεται πως πρέπει να κάνουν οι ιατρικές θεραπείες. Αντ’ αυτού χρησιμοποιούσε μόνο την εικονοποιία ενός καθαρού σπιτιού. Η θεραπεία που περιλάμβανε εκτομή του ανοσοποιητικού συστήματος μέσω ακτινοβολίας, την οποία ήλπιζε να λάβει, θα «καθάριζε τον ιό HIV»· τότε τα κύτταρα του ανοσοποιητικού συστήματος του αδελφού του, εγγεχόμενα από μεταμόσχευση μυελού των οστών, θα «τακτοποιούσαν το νοικοκυριό» στο σώμα του.

Άλλοι ασθενείς του HIV αγκαλιάζουν εξ ολοκλήρου την εικονοποιία

²⁹ Ο όρος “φίλος” αναφέρεται σε μια σχέση ανάμεσα σε έναν εκπαιδευμένο εθελοντή και σε ένα άτομο με AIDS.

του πολέμου και τη χρησιμοποιούν δημιουργικά ώστε να οργανώσουν τις εμπειρίες τους από την απειλή του θανάτου.

Έχουμε μεγαλώσει στα σώματά μας, είναι οι πατρίδες μας, και παρόλο που γνωρίζουμε τις ελλείψεις τους απ’ έξω κι ανακατωτά, έχουμε παρ’ όλα αυτά μια φυσική αγάπη γι’ αυτά. Η χώρα μου με έχει απογοητεύσει κατά καιρούς, αλλά σαν μαχητής της Αντίστασης, δεν θα σταματήσω μπροστά σε τίποτα όταν πρόκειται για την αποτίναξη από το ζυγό του ξένου ιού. Το κύριο θέμα είναι να υιοθετήσουμε μια στάση αντάρτικη και να αντιστρέψουμε τους ρόλους μας. Για να διακηρύξω ότι απατεώνες έχουν καταλάβει το σώμα μου, ότι ο ιός έχει σφετεριστεί την εξουσία [authority] παράνομα και ότι πρέπει να ξεκινήσω για να ανακτήσω το ηθικό μου και όλο το βιολογικό έδαφος που έχει χαθεί μέχρι στιγμής. Είμαι στο δικό μου σπίτι, αυτό είναι το σώμα μου, και είναι στο χέρι του AIDS να βγει έξω. [Dreuilhe 1988: 8-9]

Επιπλέον, ακτιβιστές του AIDS δημιουργούν δυναμικές εικόνες συνέργειας ανάμεσα στις βλάβες που προκαλούνται από τον ιό σε μεμονωμένα σώματα και στις βλάβες που υποπτεύονται πως είναι στις προθέσεις κάποιας πολιτικής εξουσίας. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια δημόσιας ακρόασης που πραγματοποιήθηκε από την επιτροπή για το AIDS του κυβερνήτη του Maryland, στις 10 Ιουλίου 1990, ένας εκπρόσωπος του Act Up³⁰ έκανε την ακόλουθη δήλωση: «Ο Schaefer [το όνομα του κυβερνήτη] είναι ο Χίτλερ, το AIDS είναι το Ολοκαύτωμα, το Maryland είναι το Άουσβιτς. Αυτό είναι συνειδητή γενοκτονία και μπορεί να ειπωθεί μόνο ως επιθυμία του κυβερνήτη να εξαλείψει αυτό τον πληθυσμό».

Εναλλακτικές εικόνες του σώματος.

Όσο δημιουργικά προσπαθούν οι άνθρωποι να επινοήσουν ουσιαστικές χρήσεις αυτών των πολεμοχαρών εθνοκρατικών εικόνων, συνεχίζουν να εργάζονται μέσα σε αυτό που θεωρώ ως ένα μάλλον στενό εύρος επιλογών. Σημαντικό ρόλο για την ανθρωπολογία αποτελεί η χρήση της τεχνικής της, αυτή της συγκριτικής έρευνας για

³⁰ [σ.τ.μ.] Η Act Up είναι μια μη κυβερνητική οργάνωση με παγκόσμια εμβέλεια που δραστηριοποιείται στο χώρο των σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων.

να καταστήσει απλή την ιστορική ιδιαιτερότητα των πολιτισμικών επιλογών που λαμβάνουν χώρα στους ανθρώπους και συνεπώς της ενδεχομενικότητάς τους. Άλλοι χρόνοι και άλλοι τόποι μπορεί να μας προσφέρουν άλλες πηγές.

Ορισμένες φορές και σε άλλους πολιτισμούς, οι εικόνες των βιολογικών οργανισμών (ως) εμπλεκόμενων σε έναν ολικό αγώνα για το θάνατο δεν έχουν επικρατήσει. Ο Daniel Todes έδειξε πώς στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα Ρώσοι βιολόγοι απέρριψαν τη μεγάλη μεταφορά του Δαρβίνου, τον αγώνα για την επιβίωση, ειδικά όταν εμφανίστηκε σε σύνδεση με μαλθουσιανές ιδέες για τον υπερπληθυσμό. Στην ανάπτυξη μιας εναλλακτικής θεωρίας της αλληλοβοήθειας, οι Ρώσοι φυσιοδίφες υποστήριξαν τέσσερις αρχές:

η κεντρική πτυχή του αγώνα για επιβίωση είναι ο αγώνας του οργανισμού σε αβιοτικές συνθήκες· οι οργανισμοί ενώνουν τις δυνάμεις τους για να διεξάγουν αυτόν τον αγώνα πιο αποτελεσματικά, και τέτοιου είδους αμοιβαία βοήθεια ευνοείται από τη φυσική επιλογή· από τη στιγμή που η συνεργασία, και όχι ο ανταγωνισμός, κυριαρχεί στις σχέσεις μεταξύ των ειδών, ο μαλθουσιανικός χαρακτηρισμός αυτών των σχέσεων από το Δαρβίνο είναι λανθασμένος· και η συνεργασία φθείρει με αυτό τον τρόπο τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα είδη ώστε ο τελευταίος δεν μπορεί να είναι η κύρια αιτία της απόκλισης των χαρακτήρων και της καταγωγής νέων ειδών. [Todes 1987: 545]

Απορρίπτοντας τις υποθέσεις του Δαρβίνου, οι Ρώσοι αναγνώρισαν την ιδέα του εξατομικευμένου ανταγωνιστικού αγώνα ως ένα προϊόν της Αγγλικής κουλτούρας και κοινωνίας. Η χρήση αυτών των υποθέσεων από το Δαρβίνο ήταν «σαν να είχε αναλάβει ο ίδιος ο Adam Smith να γράψει ένα έργο για τη ζωολογία» (Chernyshevskii, όπως αναφέρεται στο Todes 1987: 541)· ένας Ρώσος ειδικός στον τομέα της αλιείας και στη δυναμική του πληθυσμού έγραψε ότι ο αγγλικός «εθνικός Τύπος δέχεται [τον αγώνα] με όλες τις συνέπειές του, τον απαιτεί ως δικαίωμά του, δεν ανέχεται να υπάρχουν όρια σ' αυτόν» (αναφέρεται στο Todes 1989: 41).

Αυτή η απάντηση στη θεωρία του Δαρβίνου, κοινή μεταξύ των Ρώσων διανοούμενων από μια ποικιλία φιλοσοφικών και πολιτικών οπτικών γωνιών, προέρχεται, όπως πειστικά υποστηρίζει ο Todes, από διάφορους παράγοντες:

Η πολιτική οικονομία της Ρωσίας στερούνταν μιας

δυναμικής, προ-laissez faire αστικής τάξης και κυριαρχούνταν από γαιοκτήμονες και αγρότες. Οι ηγετικές πολιτικές τάσεις, μοναρχισμός και ένας σοσιαλιστικού προσανατολισμού λαϊκισμός, μοιράζονταν ένα συνεργατικό κοινωνικό ήθος [ethos] και μια απέχθεια για τον ανταγωνιστικό ατομικισμό που σχετιζόταν ευρύτατα με το Malthus και τη Μεγάλη Βρετανία. Επιπλέον, η Ρωσία ήταν μια αχανής, αραιοκατοικημένη γη με ένα γοργά μεταβαλλόμενο και συχνά βαρύ κλίμα. Είναι δύσκολο να φανταστεί κάποιος ένα περιβάλλον λιγότερο σύμφωνο με την εντύπωση του Malthus πως οι οργανισμοί πιέζονται συνεχώς σε αμοιβαίες συγκρούσεις λόγω πληθυσμιακών πιέσεων σε περιορισμένο χώρο και πόρους. [Todes 1989: 168]

Ένα δεύτερο παράδειγμα μιας εναλλακτικής μορφής εικονοποιίας έρχεται από το έργο του Ludwik Fleck. Ο Fleck ήταν ένας Πολωνός βιολόγος που κατά τις δεκαετίες του 1930 και του 1940 ανέπτυξε σημαντικά διαγνωστικά και προφυλακτικά μέτρα για τον τυφοειδή πυρετό. Επίσης, δημοσίευσε μια μονογραφία και πολλές εργασίες σχετικά με τη μεθοδολογία της επιστημονικής παρατήρησης και τις αρχές της επιστημονικής γνώσης. Παρότι το έργο του δεν είχε διαδοθεί ευρέως την περίοδο που εκδόθηκε, προέβλεψε πολλά από τα επιχειρήματα του Thomas Kuhn (1962) που δημοσιεύτηκαν και έγιναν δημόσια αποδεκτά τη δεκαετία του 1960.³¹

Στη δεκαετία του 1930, ο Fleck είχε δει ήδη τους περιορισμούς της μεταφοράς του πολέμου στην ανοσολογία και συνέλαβε μια άλλη πιθανότητα. Περιέγραψε την επικρατούσα ιδέα

του οργανισμού ως μιας κλειστής μονάδας και των εχθρικών αιτιολογικών παραγόντων που πρέπει να αντιμετωπίσει. Ο αιτιολογικός παράγοντας παράγει ένα κακό αποτέλεσμα (επίθεση). Ο οργανισμός απαντά με μια αντίδραση (άμυνα). Αυτό οδηγεί σε μια σύγκρουση, η οποία θεωρείται ότι είναι η ουσία της νόσου. Το σύνολο της ανοσολογίας είναι διαποτισμένο με τέτοιες πρωτόγονες εικόνες πολέμου. [1979 (1935): 59]

Από την εμπειρία του ως εν ενεργεία βιολόγος βροντοφώναξε, «ούτε μία μεμονωμένη πειραματική απόδειξη δεν υπάρχει που θα μπορούσε να αναγκάσει έναν αμερόληπτο παρατηρητή να υιοθετήσει μια τέτοια

³¹ Στον πρόλογο του ο Kuhn, στην πρόσφατη επανέκδοσή της μονογραφίας του Fleck, δηλώνει (1979: viii) ότι δεν είναι «και πολύ σίγουρος» για το τι έχει πάρει από το Fleck.

ιδέα» [Fleck 1979 (1935): 60]. Αντί του οργανισμού ως μιας αυτοτελούς ανεξάρτητης μονάδας με σταθερά όρια, πρότεινε μια «αρμονική μονάδα ζωής», που θα μπορούσε να κυμαίνεται από το κύτταρο, στη συμβίωση μεταξύ άλγης και μυκήτων σε ένα λειχήνα, σε μια οικολογική μονάδα όπως ένα δάσος.³²

Υπό το πρίσμα αυτής της ιδέας, ο άνθρωπος εμφανίζεται ως ένα σύμπλεγμα για την αρμονική ευημερία του οποίου πολλά βακτήρια, για παράδειγμα, είναι απολύτως απαραίτητα. Η εντερική χλωρίδα χρειάζεται για το μεταβολισμό ενώ πολλά είδη βακτηρίων που ζουν σε βλεννογόνους απαιτούνται για την κανονική λειτουργία αυτών των μεμβρανών. [Fleck 1979 (1935): 61]

Η αλλαγή σε μια τέτοια αρμονική μορφή ζωής θα μπορούσε να είναι αυθόρμητη (μετάλλαξη), κυκλική (γήρανση) ή απλά αλλαγή μέσα στα αμοιβαία ενεργά μέρη της μονάδας. Στην τελευταία κατηγορία εμπίπτουν τα περισσότερα λοιμώδη νοσήματα. Αλλά, και αυτό είναι κρίσιμο,

είναι πολύ αμφίβολο αν μια εισβολή με την παλιά έννοια είναι δυνατή, περιλαμβάνοντας μια επέμβαση από εντελώς ξένους οργανισμούς σε φυσικές συνθήκες. Ένας τελειώς ξένος οργανισμός δεν θα μπορούσε να βρει υποδοχείς ικανούς να αντιδράσουν και, συνεπώς, δεν θα μπορούσε να δημιουργήσει μια βιολογική διαδικασία. Επομένως, είναι καλύτερο να μιλάμε για μια περίπλοκη επανάσταση εντός της πολύπλοκης μονάδας ζωής απ' ό,τι για μια εισβολή της. [Fleck 1979 (1935): 61]

Εννοούσε ότι οποιοσδήποτε οργανισμός “πραγματοποιούσε εισβολή” έπρεπε να έχει ζήσει στην περιοχή μας, συμβιωτικά, για αρκετό καιρό ώστε να είναι σε θέση να κολλήσει στα κύτταρά μας. Η ικανότητα παραγωγής μιας βιολογικής διαδικασίας θα μπορούσε να προκύψει μόνο από προηγούμενες συναντήσεις. Έτσι, ένας προηγούμενος μικρός οργανισμός θα μπορούσε μόνο να αναδείξει τη σπουδαιότητά του εντός της μονάδας ζωής του σώματος, όχι να εισβάλει σε αυτό ως ένας ξένος “άλλος”. Στο συνολικό σύστημα των πραγμάτων, αυτό το είδος “περίπλοκης επανάστασης” θα ήταν ένα αναμφισβήτητο σπάνιο

³² Ο Lewis Thomas φέρνει στο νου δυναμικές εικόνες των συμβιωτικών μας σχέσεων με βακτήρια (1974: 72-73), αλλά όταν περιγράφει ανοσολογικές αντιδράσεις, υιοθετεί μια έντονα στρατιωτική εικονοποιία: «θα βομβαρδίσουμε, θα καταστρέψουμε τα φύλλα, θα αποκλείσουμε, θα απομονώσουμε και θα καταστρέψουμε όλους τους ιστούς στην περιοχή» (1974: 78).

γεγονός, και όχι κάτι που θα ήταν συνεχώς στα πρόθυρα του να συμβεί.

Έχει ενδιαφέρον να αναρωτηθούμε αν οι έντονα δηλωμένες αντιρρήσεις του Fleck για το πολεμικό/εσωτερικής καθαρότητας μοντέλο στην ανοσολογία επηρεάστηκαν από την εμπειρία του της σύγχρονης εφαρμογής ολοκληρωτικών πρακτικών για την επίτευξη της καθαρότητας του κοινωνικού σώματος από τους Ναζί. Μέχρι το 1935 η απομάκρυνση, η φυλάκιση ή η θανάτωση των Γερμανών και Αυστριακών Εβραίων, των κομμουνιστών και των σοσιαλιστών γιατρών είχε αναπτυχθεί καλά.³³ Μετά την κατάληψη της Πολωνίας από τους ναζί, ο Fleck απελάθηκε στο Άουσβιτς και εξαναγκάστηκε να παράγει εμβόλια τύφου για τις γερμανικές ένοπλες δυνάμεις (Trenn και Merton 1979: 151). Η εικασία για τη σχέση ανάμεσα στις ιδέες του Fleck και την εμπειρία του με τους ναζί γίνεται περισσότερο πειστική από την παρατήρηση του Claude Lefort πως ολοκληρωτικά καθεστώτα παράγουν συχνά εικόνες του εαυτού τους σαν ένα σώμα:

Σταθεμέλια του ολοκληρωτισμού βρίσκεται η αναπαράσταση των ανθρώπων-ως-ένα... η συγκρότηση των ανθρώπων-ως-ένα απαιτεί την αδιάκοπη παραγωγή εχθρών... Ο εχθρός των ανθρώπων θεωρείται (ως) ένα παράσιτο ή ένα προϊόν αποβλήτων που πρέπει να εξαλειφθεί... Αυτό που διακυβεύεται είναι πάντοτε η ακεραιότητα του σώματος. Είναι σαν το σώμα να έπρεπε να εξασφαλιστεί από τη δική του ταυτότητα με το να αποβάλλει τα απόβλητά του ή σαν να έπρεπε να κλείσει τον εαυτό του αποσυρόμενο από το εξωτερικό περιβάλλον, αποτρέποντας την απειλή μιας παρείσφρησης από ξένα στοιχεία... Η εκστρατεία εναντίον του εχθρού είναι πυρετώδης· ο πυρετός είναι καλός, είναι ένα σημάδι, εντός της κοινωνίας, πως υπάρχει κάποιο κακό που πρέπει να καταπολεμηθεί. [Lefort 1986: 297-298]

Όπως περιγράφει η ανοσολογία, τα σώματα είναι έθνη σε κίνδυνο, που βρίσκονται συνεχώς σε πόλεμο για να καταστείλουν ξένους εισβολείς. Αυτά τα έθνη έχουν αυστηρά καθορισμένα σύνορα στο χώρο, τα οποία πολιορκούνται και βρίσκονται συνεχώς υπό απειλή. Στο εσωτερικό τους υπάρχει μεγάλη ανησυχία για την καθαρότητα του πληθυσμού –για το ποιος είναι καλόπιστος πολίτης και ποιος μπορεί

³³ «Μεταξύ 1933 και 1938, 10.000 Γερμανοί γιατροί υποχρεώθηκαν [να εγκαταλείψουν] τη δουλειά τους· σε πολλούς από αυτούς επιβλήθηκε να τραπούν σε φυγή από τη χώρα και άλλοι σκοτώθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης» (Proctor 1988: 282).

να έχει πλαστά έγγραφα. Οι πλαστογράφοι εισβολείς σκοπεύουν μόνο στην καταστροφή και τους επιφυλάσσεται μόνο γρήγορος θάνατος. Όλα αυτά είναι εγγεγραμμένα στη “φύση” στο επίπεδο των κυττάρων. Φαίνεται πιθανό ότι ο Fleck μπορεί να είχε αναρωτηθεί αν αυτή η εικονοποιία θα μπορούσε να κάνει ανάλογες κοινωνικές πρακτικές να εμφανίζονται όλο και περισσότερο φυσικές, θεμελιωδώς ριζωμένες στην πραγματικότητα και αμετάβλητες.

Εντός της σύγχρονης μας επιστήμης υπάρχουν ενδείξεις άλλων μοντέλων πως θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να περιγράψουν ανοσολογικές αποκρίσεις. Λόγου χάρη, η Haraway προτείνει την εργασία των Terry Winograd και Fernando Flores σχετικά με τη νόηση, παρέχοντας έναν τρόπο να περιγράφεται η παθολογία χωρίς πολεμική εικονοποιία. Στην περιγραφή τους, μια «κατάρρευση» δεν θα ήταν μια «μια αρνητική κατάσταση που πρέπει να αποφευχθεί, αλλά μια κατάσταση μη-προφάνειας [non-obviousness] στην οποία κάποια πτυχή του δικτύου των εργαλείων, στων οποίων τη χρήση έχουμε εμπλακεί, καθίσταται ορατή», (αναφέρεται στο Haraway 1989: 18). Αντί του αμυνόμενου εαυτού που καταστρέφει τον ξένο εισβολέα από φόβο μήπως καταστραφεί [ο ίδιος], θα είχαμε περιπτώσεις όπου η αλληλεπίδραση γίνεται μη-προφανής, [περιπτώσεις] δημιουργίας καταστάσεων, δυναμικά, που απαιτούν μια αποσαφήνιση των όρων της αλληλεπίδρασης.

Μια τελευταία πιθανότητα για μια εναλλακτική προοπτική είναι παρούσα αν ένα μικρότερο μοτίβο σε ορισμένα από τα βιολογικά κείμενα που έχω αναφέρει. Εάν η πτυχή του γεύματος στη φαγοκυττάρωση επικρατούσε ως σημασία επί της πτυχής της καταστροφής, θα μπορούσε να ειπωθεί πως το μακροφάγο καταβολίζει και χρησιμοποιεί τον «εισβάλλοντα ξένο οργανισμό» στις δικές του μεταβολικές διεργασίες. Με άλλα λόγια, ο μικροοργανισμός θα μπορούσε να θεωρηθεί ως τροφή για το μακροφάγο. Μερικές συνήθειες πηγές ξεκαθαρίζουν αυτή την πτυχή του τι κάνει ένα μακροφάγο, λέγοντάς μας πως όταν ένα μακροφάγο τρώει ένα μικροοργανισμό, «προκαλεί μια μεταβολική έκρηξη» που έχει ως αποτέλεσμα αυξημένη κατανάλωση οξυγόνου και παραγωγή ουσιών που βοηθούν την πέψη. (Leijh, Furth και Zwet 1986: 46.2· Vander, Sherman και Luciano 1980: 528). Αλλά σε καμία περίπτωση δεν αναφέρονται αυτά τα θέματα σε όλα τα κείμενα· ποτέ δεν τους δίνεται πολλή προσοχή ή ανάπτυξη της συνολικής εικόνας. Αν είχε δοθεί έμφαση στην άποψη ότι οι μικροοργανισμοί χρησιμεύουν

ως τροφή για τα μακροφάγα κύτταρα, θα μπορούσαμε να δούμε τη διαδικασία αυτή ως τροφική αλυσίδα, που συνδέεται με αμοιβαίες εξαρτήσεις. Αντί για έναν αγώνα ζωής και θανάτου, με τρομοκρατία στο εσωτερικό και πόλεμο στα σύνορα, θα είχαμε συμβίωση εντός μιας μονάδας ζωής που περιλαμβάνει το σώμα και το περιβάλλον του, όπου όλοι οι οργανισμοί εξαρτώνται από άλλους για την τροφή.

Καμία από αυτές τις εναλλακτικές μεταφορές δεν θα είναι επαρκής από μόνη της για να μας ενθαρρύνει να φανταστούμε –πόσο μάλλον να πραγματοποιήσουμε– διαφορετικές μορφές οργάνωσης στην κοινωνία από αυτές που υπάρχουν τώρα. Αλλά τουλάχιστον μπορούν να χρησιμεύσουν για να προστεθεί ουσία στο ερώτημα: υπάρχουν ισχυρές συνδέσεις μεταξύ των συγκεκριμένων μεταφορών που επιλέχθηκαν για να περιγράψουν το σώμα επιστημονικά και χαρακτηριστικών της σύγχρονης κοινωνίας μας που σχετίζονται με το φύλο, την τάξη και τη φυλή;

Πλήρης εξέταση του ζητήματος αυτού θα απαιτούσε προσοχή σε θέματα που δεν έχω πραγματευτεί εδώ: ποια είναι η ιστορική σχέση μεταξύ συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών και συγκεκριμένων ιδεών για το σώμα; Υπάρχει διαφοροποίηση σε επιστημονικές ή εκλαϊκευμένες εικόνες του σώματος από το ένα έθνος-κράτος στο άλλο; Ανάμεσα σε διαφορετικές οπτικές εντός ενός έθνους-κράτους; Αν και ελπίζω να αντιμετωπίσω αυτά τα ερωτήματα σε μελλοντική εργασία, σε αυτό το άρθρο ο στόχος μου ήταν πιο περιορισμένος: να προτείνω πως εφόσον υπάρχει η πιθανότητα οι επιστημονικές περιγραφές να δίνουν μια αύρα του “φυσικού” σε ένα συγκεκριμένο τρόπο θέασης της κοινωνίας, υπάρχει χώρος για τη συγκριτική εθνογραφία να θέσει αυτό το όραμα σε ένα πλαίσιο άλλων τρόπων με τους οποίους θα μπορούσαμε να φανταστούμε τα σώματά μας και με τους οποίους οι κοινωνίες θα μπορούσαν να οργανωθούν.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αυτό το άρθρο παρουσιάστηκε σε συμπόσιο που οργάνωσαν η Margaret Lock και η Rayna Rapp στην ετήσια συνεδρίαση 1988 της Αμερικανικής Ανθρωπολογικής Εταιρείας. Ευχαριστώ τις Margaret Lock και Rayna Rapp, καθώς και τον Alan Harwood και τους επιμελητές του MAQ, για τις χρήσιμες υποδείξεις για αναθεώρηση. Η αλληλογραφία μπορεί να απευθύνεται στο συντάκτη του Τμήματος Ανθρωπολογίας, Πανεπιστήμιο Johns Hopkins, Βαλτιμόρη, MD 21218.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Abraham, Nicolas** και **Torok, Maria** (1986), “The wolf man’s magic word”, στο *Theory and History of Literature*, τόμ. 37, μτφρ. Rand Nicholas, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Anderson, Benedict** (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso [ελληνική έκδοση: (1997), *Φαντασιακές κοινότητες*, Αθήνα: Νεφέλη].
- Arens, William** (1979), *The Man-Eating Myth: Anthropology and Anthropophagy*, Oxford: Oxford University Press.
- Auerbach, Nina** (1982), *Woman and the Demon: The Life of a Victorian Myth*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bloch, Maurice** και **Parry, Jonathan** (1982), “Introduction: Death and the Regeneration of Life”, στο Bloch, Maurice και Parry, Jonathan (επιμ.), *Death and the Regeneration of Life*, Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 1-44.
- Cohn, Carol** (1987), “Sex and Death in the Rational World of Defense Intellectuals”, *Signs* 12(4): 687- 718.
- Dreuilhe, Emmanuel** (1988), *Mortal Embrace: Living with AIDS*, μτφρ. Coverdale Linda, New York: Hill and Wang.
- Dumont, Louis** (1986), *Essays on Individualism: Moder Ideology in Anthropological Perspective*, Chicago: University of Chicago Press [ελληνική έκδοση: (1988), *Δοκίμια για τον ατομικισμό: μία ανθρωπολογική προοπτική πάνω στη σύγχρονη ιδεολογία*, Αθήνα: Ευρύαλος].
- Dwyer, John M.** (1988), *The Body at War: The Miracle of the Immune System*, New York: New American Library.
- Elshtain, Jean** (1987), *Women and War*, New York: Basic Books.
- Fleck, Ludwik** (1979 [1935]), *Genesis and Development of a Scientific Fact*, Trenn Thaddeus J. και Merton K. Robert (επιμ.), μτφρ. Bradley Fred και Trenn Thaddeus J., Chicago: University of Chicago Press.
- Gellner, Ernest** (1983), *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell [ελληνική έκδοση: (1992), *Έθνη και εθνικισμός*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια].
- Haraway, Donna** (1989), “The Biopolitics of Postmodern Bodies: Determinations of Self in Immune System Discourse”, *Differences* 1(1): 3-43. [ελληνική έκδοση: (2014) “Η βιοπολιτική των μεταμοντέρνων σωμάτων: εκδοχές συγκρότησης του εαυτού στο λόγο για το ανοσοποιητικό σύστημα”, στο *Ανθρωποειδή Κυβόργια και Γυναικές: η*

επανεπίνοηση της φύσης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 299-338.]

Hood, I. L. κ.α. (1984), *Immunology*, 2^η έκδοση, Menlo Park, CA: Benjamin Cummings.

Jaret, Peter (1986), "Our Immune System: The Wars Within", *National Geographic* 169: 702-735.

Jaroff, Leon (1988), "Stop That Germ!", *Time* 131(21): 56-64.

Kapferer, Bruce (1989), "Nationalist Ideology and a Comparative Anthropology", *Ethnos* 54(3-4): 161-199.

Kesarwala, Hemant H. και Fischer, Thomas J. (επιμ.) (1988), "Introduction to the Immune System", στο *Manual of Allergy and Immunology*, Lawlor Glenn J. Jr. και Fischer, Thomas J. (επιμ.), 2^η έκδοση, Boston: Little, Brown, σελ. 1-14.

Kimball, John W. (1986), *Introduction to Immunology*, 2^η έκδοση, New York: Macmillan.

Koshland, Daniel E. Jr. (1990), "Recognizing Self from Nonself", *Science* 248(4961): 1273.

Kuhn, Thomas S. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago: University of Chicago Press [ελληνική έκδοση: (1997), *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα].

Kuhn, Thomas S. (1979), "Πρόλογος" στο Fleck Ludwik (1979 [1935]), *Genesis and Development of a Scientific Fact*, Trenn Thaddeus και Merton Robert (επιμ.), Chicago: University of Chicago Press, σελ. vii-xi.

Lefort, Claude (1986), "The Image of the Body and Totalitarianism", στο *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*, Thompson John B. (επιμ.), Cambridge, MA: MIT Press, σελ. 292-306.

Leijh, P. C. J., Van Furth, R. και Van Zwet, T. L. (1986), "In Vitro Determination of Phagocytosis and Intracellular Killing by Polymorphonuclear and Mononuclear Phagocytes", στο *Cellular Immunology*, τόμ. 2: *Hand-book of Experimental Immunology in Four Volumes*, Weir D. M. (επιμ.), 4^η έκδοση, Oxford: Blackwell Scientific Publications, σελ. 46.1-46.5.

Martin, Emily (1989), "The Cultural Construction of Gendered Bodies: Biology and Metaphors of Production and Destruction", *Ethnos* 54(3-4): 143-160.

Moulin, Anne Marie (1989), "The Immune System: A Key Concept for the History of Immunology", *History & Philosophy of the Life Sciences* 11: 221-236.

Nilsson, Lennart (1987), *The Body Victorious: The Illustrated Story of Our Immune System and Other Defences of the Human Body*, New York: Delacorte Press.

Paul, W. E. (επιμ.) (1989), *Fundamental Immunology*, 2^η έκδοση, New York: Raven Press.

Poovey, Mary (1988), *Uneven Developments: The Ideological Work of Gender in Mid-Victorian England*, Chicago: University of Chicago Press.

Proctor, Robert N. (1988), *Racial Hygiene: Medicine Under the Nazis*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Rather, L. J. και Frerichs, J. B. (1972), "On the Use of Military Metaphor in Western Medical Literature: The Bellum Contra Morbum of Thomas Campanella (1568-1639)", *Clio Medica* 7(3): 201-208.

Roitt, Ivan, Brostoff, Jonathan και Male, David (1985), *Immunology*, St. Louis, MO: C.V. Mosby.

Said, Edward W. (1978), *Orientalism*, New York: Vintage Books [ελληνική έκδοση: (1996), *Οριενταλισμός: η πιο προκλητική σύγχρονη πολιτισμική μελέτη*, Αθήνα: Νεφέλη].

Schindler, Lydia Woods (1988), *Understanding the Immune System*, Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services.

Sell, Stewart (1987), *Basic Immunology: Immune Mechanisms in Health and Disease*, New York: Elsevier.

Stiehm, Judith (1982), "The Protected, the Protector, the Defender", *Women's Studies International Forum* 5: 367-376.

Stites, D. P., Stobo, F. D. και Wells, J. V. (επιμ.) (1987), *Basic and Clinical Immunology*, 6^η έκδοση, Norwalk, CT: Appleton and Lange.

Theweleit, Klaus (1987), "Male Fantasies", *Women, Floods, Bodies, History*, τόμ. I, μτφρ. Conway Stephen, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Thomas, Lewis (1974), *The Lives of a Cell: Notes of a Biology Watcher*, New York: Viking.

Todes, Daniel P. (1987), "Darwin's Malthusian Metaphor and Russian Evolutionary Thought, 1859-1917", *Isis* 78: 537-551.

Todes, Daniel P. (1989), *Darwin without Malthus: The Struggle for Existence in Russian Evolutionary Thought*. New York: Oxford University Press.

Tonegawa, Susumu (1985), "The Molecules of the Immune System", στο *The Molecules of Life: Readings from Scientific American*, New York:

W. H. Freeman and Company, σελ. 71-81.

Treichler, Paula (1987), "AIDS, Homophobia, and Biomedical Discourse: An Epidemic of Signification", *Cultural Studies* 1(3): 263-305.

Trenn, Thaddeus και **Merton, Robert** (1979), "Descriptive Analysis", στο Fleck Ludwik, *Genesis and Development of a Scientific Fact*, Trenn Thaddeus και Merton Robert (επιμ.), Chicago: University of Chicago Press, σελ. 154-165.

Vander, Arthur J., Sherman, James H. και **Luciano, Dorothy S.** (1980), *Human Physiology: The Mechanisms of Body Function*, 3^η έκδοση, New York: McGraw Hill.

Woolf, Virginia (1929), *A Room of One's Own*, London: Hogarth Press [ελληνική έκδοση: (2005), *Ένα δικό σου δωμάτιο*, Αθήνα: Οδυσσέας].